

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

RAZPRAVI: MINARIK F., CELJSKA
DRUŽINA KLAUSOV. — ZELKO I.,
DONESKI K PREKMURSKI ZGODO-
VINI.

IZVESTJA: LORGER F., POROČILO O
IZKOPAVANJU RIMSKE NASELBINE
V GROBELCAH PRI ŠMARJU PRI JEL-
SAH. — SMODIČ A., NAJDBA RIM-
SKIH ZLATNIKOV PRI PTUJU. —
DOLENC M., ALI SE JE SLOVENSKO
LJUDSTVO ZAVEDALO, KAJ JE BILA
PРАВNA PODLAGA ZA NJEGOVO
AVTONOMNO SODSTVO.

SLOVSTVO. — DRUŠTVENI GLASNIK.
PRILOGA.

1936

Vsebina. — Table des matières.

Stran - Page

I. Razpravi. — Dissertations.

Minařik Fr., Celjska družina Klausov. — Die Familie Klaus aus Celje	49
Zelko I., Doneski k prekmurski zgodovini. — Beiträge zur Geschichte von Prekmurje	68

II. Izvestja. — Rapports.

Loger Fr., Poročilo o izkopavanju rimske naselbine v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah. Rapport sur les fouilles de la colonie romaine à Grobelce près de Šmarje pri Jelšah	77
Smodič A., Najdba rimskih zlatnikov pri Ptujju. — Pièces d'or romaines trouvées à Ptuj	82
Dolenc M., Ali se je slovensko ljudstvo zavedalo, kaj je bila pravna podlaga za njegovo avtonomno sodstvo? — Le peuple slovène se rendait-il compte de ce qui était la base juridique de ses tribunaux autonomnes?	83

III. Slovstvo. — Littérature.

Kos Milko, Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Franjo Baš	86
Dolenc Metod, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Dr. Jos. Žontar	88
Lukman Fr. Ks., Martyres Christi	90
Burgenland-Westungarn. M. Kos	90
Novak Vilko, Izbor prekmurske književnosti. Ivan Zelko	92
Koblar France, Josip Jurčič: Deseti brat. Jaroslav Dolar	94
Ивнѣ Алекса, Архивска грађа о српским (и хрватским) књижевним и културним радницима. — Архивска грађа о југословенским књижевним и културним радницима. Jaroslav Dolar	94

IV. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.

Muzejsko društvo v Ptujju	95
Prekmursko muzejsko društvo	96

V. Priloga. — Annexe.

Arhiv za zgodovino in narodopisje. II.	33—64
--	-------

Letna udnina, oziroma naročnina Din 50.—, za inozemstvo Din 60.—,
Knjigotrška cena Din 75.—.

Za uredništvo in Zgodovinsko društvo odgovarja prof. dr. Fr. Kovačič. Za vsebino posa-
meznih člankov so odgovorni pisatelji sami.

Tisk Mariborske tiskarne d. d. v Mariboru; odgovarja ravnatelj Stanko Detela.

Celjska družina Klausov.

(Trubarjevi sorodniki.)

Mr. Fran Minařik.

Oče slovenske knjige, Primož Trubar, omenja v pismih svojega svaka Celjana Miho Klause, dvornega lekarnarja. Tudi Mihov brat Peter je bil lekarnar in je ustanovil prvo lekarno v Novem mestu. Menim, da je na mestu, če zberem o tej družini nekaj podatkov, ker spadajo ti v našo krajevno, kulturno in strokovno-farmaceutsko zgodovino.

Sl. 1. Klausov grb po opisu v grbovni listini.

V Celju ne moremo več — razen tistih, ki jih je objavil že Elze — najti nobenih novih podatkov o tej rodbini, kajti župnijske knjige iz tega

časa niso več ohranjene.¹⁾ Za dokaz, da je bil vsaj Miha Klaus v Celju doma, nam pa zadostujejo Trubarjeve lastne navedbe. V pismu dne 19. marca 1561 omenja²⁾ Trubar svojega svaka »Micheln Klausen von Cili«, drugokrat³⁾ pa 5. maja 1575 s pristavkom »von Cilli gebürtig«. Na Celje kot rojstni kraj Mihe Klause nas spominja tudi njegov grb, ki mu ga je podelil cesar Rudolf II. leta 1579. Ta grb — o njem bom poročal še pozneje — vsebuje poleg drugih podob tudi tri zlate šesterezobe zvezde na modrem polju, ki so grb celjskega mesta. (Slika 1.) Mogoče smemo iz tega dejstva sklepati, da se je Miha Klaus še v tujini rad spominjal svojega domačega kraja, kajti celjske barve in zvezde gotovo niso prišle brez njegove vednosti ali proti njegovi želji v njegov grb.

1. Barbara, Trubarjeva žena.

Da je bila Barbara, Trubarjeva prva žena, sestra Mihe Klause, sicer listine nikjer izrecno ne navajajo, vendar je izmed raznih možnosti ta domneva, katero je izrekel že Kidrič,⁴⁾ najverjetnejša. Trubar sam imenuje v svojem pismu 5. maja 1575³⁾ Miho Klause svojega »ljubega svaka«. Dr. Elze meni v opombi k temu pismu, da po teh besedah Trubarjevih ne smemo kratkoma smatrati Klause za Trubarjevega svaka, ker je izraz »Schwager« pomenil v nasprotju z njegovim današnjim pomenom v minulih stoletjih razne stopnje sorodstva, in smatra za mogoče, da je bil Miha mož Trubarjeve najstarejše hčerke Anastazije, torej Trubarjev zet. Temu nasprotno pa je Kidrič ugotovil, da Anastazija ni bila Trubarjeva hčerka, ampak druga žena.⁴⁾ Trubar je imel le dve hčeri. Starejša, Magdalena, ni mogla biti Klausova žena, ker se je še pred 1573 omožila v Ljubljano, medtem ko je bil Klaus v tem času vsaj že 10 let oženjen v Augsburgu. Druga hčerka Gertrud pa je umrla v nežni starosti. Historik Hans von Bourcy na Dunaju je na mojo prošnjo pregledal razne arhive dunajske⁵⁾ po podatkih o Klausu. Med dru-

¹⁾ Pismeno poročilo gosp. dr. Skoberneta Georga, odvetnika v Celju, in gosp. prof. Orožna v Celju.

²⁾ Dr. Th. Elze, Primus Trubers Briefe, Tübingen 1897, str. 109.

³⁾ l. c. str. 516, 517.

⁴⁾ Dr. Fr. Kidrič, Trubarjevi na votivni sliki v Derendingenu iz 1587. leta. ZUZ 1922, 1—8.

⁵⁾ Gospod Bourcy je pregledal naslednje vire: 1. arhiv dvorne komore na Dunaju: protokoli dvorne finance (Hoffinanzprotokolle) 1560—1585, zvezki 244—402; n. avstr. kormorski protokoli 1560—1585, zvezki 46—143 in akti k tem protokolom, kolikor so ohranjeni; nižje avstr. knjige beležk (Gedenkbücher) 1560—1580, zvezki 80—149; računi vice-domskega urada 1563—1586, 1592, zvezki 594—608, 609; češke knjige beležk (Gedenkbücher) 1558—1585, zvezki 309—319; protokoli reverzov 1564—1851, zvezki 1—3; družinski akti. — 2. Arhiv mesta Dunaj: testamenti 16. in 17. stoletja. — 3. Župnija sv. Štefana: liber defunctorum 1523—1630. Za te vire bom uporabljal naslednje kratice: A. dv. kom. = arhiv dvorne komore, prot. dv. fin. = protokoli dvorne finance, n. a. kom. = nižje avstrijska komora.

gim je našel tudi Klausov testament⁶⁾ (slika 2), v katerem čitamo, da je bilo ime njegove žene Margareta, ne pa Anastazija ali Magdalena. Med vsemi raznimi imeni ženskih članov Trubarjeve družine, ki so jih raziskovalci Elze,⁷⁾ Dimitz,⁸⁾ Ilešič⁹⁾ in Kidrič⁴⁾ čitali na Trubarjevi nagrobni spominski plošči v Derendingenu ali na njenih slikah, pa imena Margareta sploh ni. Torej Trubar ni imel hčere tega imena in Miha Klaus ni mogel biti njegov zet. To bi bilo le mogoče, če bi bila Margareta druga Klausova žena. Ker pa je ime prve najstarejše hčerke Klausove v testamentu tudi Margareta, je verjetno, da je to ime dobila po materi. Margareta, ki je za časa Klausove smrti še živela, je bila torej pač prva in edina žena Mihova. Testament Mihe Klause nam posredno torej potrjuje Kidričevo⁴⁾ mnenje, da je bil Miha Klaus resnični svak Trubarjev, da je torej bila Barbara, Trubarjeva žena, rojena Klaus.

Verjetno je, da je Trubar občeval s člani družine Klausovih že v letih 1530—1542, ko je bil vikar v Laškem, oziroma župnik v Loki pri Zidanem mostu in končno tudi kaplan v Celju. Elze meni,²⁾ da se je najprej spoznal s svojim stanovskim tovarišem Matijo Klausom, ki je bil od 6. januarja 1531 kaplan v Celju, torej v času, ko je bil Trubar vikar v Laškem. Matija je bil menda tudi sorodnik Barbare. Ilešič je prišel do naziranja,¹⁰⁾ da je Trubar le užival dohodke celjske kapelanije, v Celju pa osebno ni deloval nikoli, in zaključuje z vprašanjem, ali je potem sploh misliti, da mu je žena bila Celjanka. Temu dalekosežnemu zaključku se ne morem pridružiti, ker nam Trubar sam izrečno poroča, da je leta 1530. začel v celjski grofiji propovedovati, ko piše: »Nachdem ich im Lands Crein . . . im 1508 Jahr . . . bin geboren und hernach anno 30 erstlich in der Grauenschaafft Cili — — das Evangelium zu predigen angefangen — —«. ¹⁰⁾ Tudi če se izraz »grofija celjska« nanaša samo na njegovo poklicno delovanje v Laškem (1530—1535), ne pa v Celju samem, to ne izključuje, da je večkrat po opravkih prišel iz bližnjega Laškega v Celje in da je tu obiskal svoje znance. Trubarjev biograf Kidrič smatra celo za verjetno, da je Trubar tudi v letih 1540—1542, ko je bil pridigar v Trstu, prihajal od časa do časa v Celje ter tu in tam pridigoval v cerkvi sv. Maksimilijana.¹¹⁾

Ostali podatki o Barbari so znani iz Trubarjevega življenjepisa.¹¹⁾ Leta 1548. je Trubar kot begunec potoval do Rotenburga ob Tauberi, kjer se je

⁶⁾ Mestni arhiv na Dunaju. Fotografsko sliko testamenta hrani Zgodovinsko društvo v Mariboru.

⁷⁾ Dr. Th. Elze, Primus Trubers Denkmal in Derendingen. Mitteil. d. histor. Ver. f. Krain 1861, 63.

⁸⁾ Aug. Dimitz, Geschichte Krains III, Laibach 1875, str. 110.

⁹⁾ Dr. Fr. Ilešič, Trubarjeva spominska plošča v Derendingenu. Trubarjev zbornik, str. 261—264.

¹⁰⁾ Dr. Fr. Ilešič, K Trubarjevemu životopisu. Trubarjev zbornik, str. 279.

¹¹⁾ Dr. Fr. Kidrič, Ogradje za biografijo Primoža Trubarja. RDHV 1923, str. 179—272.

poročil z Barbaro. Barbara mu je rodila tukaj okoli leta 1551. sina Primoža, ki je postal pozneje župnik v Kilchbergu blizu Derendingena. Drugi sin Felicijan je bil rojen približno 1555—1556 v Kemptenu, kjer je postal Trubar leta 1551. župnik. Felicijan je prišel 1580 za pridigarja v Ljubljano. Barbarina hčerka Magdalena se je menda pred 22. aprilom 1573 omožila v Ljubljano.¹¹⁾ Sredi junija 1562 je dospel Trubar z ženo in otroki v Ljubljano, kamor je bil poklican za deželnega pridigarja. Skupno z Barbaro je tu kupil 1565 hišo na »Starem trgu« nasproti sv. Jakobu od zlatarja Schreinerja. Meseca julija istega leta je moral zapustiti domovino ter se je podal z družino najprej v Tübingen, pozneje v Lauffen, leta 1566. pa se je trajno naselil v Derendingenu. Tukaj je menda umrla tudi Barbara.

2. Miha Klaus.

Podatke, ki jih navajam o Mihju Klausu, sem posnel v glavnem iz Trubarjevih pisem, iz pisemskih poročil mestnega arhiva v Augsburgu ter iz izpiskov, prepisov in fotografičnih kopij za predmet važnih listin in pisem v že omenjenih dunajskih virih. Dunajsko arhivalno gradivo mi je poiskal, kopiral in oskrbel fotografične slike moj sotrudnik Hans pl. Bourcy na Dunaju.

V katerem letu je bil rojen Miha Klaus (Claus, Clas, Khlaus), se doslej ni dalo dognati. Mogoče se je v Celju ali v katerem drugem štajerskem mestu tudi izučil lekarništva. Leta 1561. je služboval kot lekarnarski pomočnik v Augsburgu. Trubar piše o njem dne 19. marca tega leta iz Uracha v Ljubljano, da je stanoviten in razumen kristjan, da je mnogo pretrpel in da mora sedaj služiti v Augsburgu. V istem pismu prosi svoje prijatelje v Ljubljani, da bi mu pomagali do lekarne v Ljubljani; s tem da bi storili dobro delo. (*»Seit alle gebeten, verhelfft dem bestandigen und verstandigen christen und der vil erlitten hat, Micheln Klausen von Cili der jezund zu Augspurg dienen muß, zue einer apoteckh zu Labach. In dem thuet ein guet werckh etc.«*) Da je Klaus njegov svak, tukaj Trubar ne omenja. Izraz »stanoviten kristjan« kaže na evangeljsko veroizpoved Klausovo, z besedo »razumen« pa je hotel Trubar mogoče poudariti njegovo strokovno sposobnost. Opomba, da mora služiti Klaus v Augsburgu, dopušča domnevo, da je bil v tem času le nerad ali proti svoji volji v tujini. Če pa je hotel Trubar naglasiti besedo služiti, bi to pomenilo, da je Klaus, ki je bil pomočnik, hrepenel po samostojnem delokrogu v svojem poklicu. Ne pove nam pa Trubarjevo pismo, kakšne so bile nadloge, ki so zadele Klausu, ali mogoče pomanjkanje ali bolezen ali duševno trpljenje. Trubar sam je v svoji znani dobrosrčnosti brez dvoma svaka gmotno podpiral, če je mogel. V tem času pa je sam preživil težko dobo. Čakal je na nameščenje ter je bil sam brez dohodkov. (Elze, Briefe, stran 8 in 150.)

Kljub Trubarjevemu prizadevanju Miha ni prišel v Ljubljano. Verjetno

je, da je Ljubljana imela v tem času že dva lekarnarja in eden izmed obeh je bil menda že v deželni službi, t. j. prejemal je plačo od deželnihi stanov. Pač pa je približno osem let pozneje Mihov brat Peter kot deželni lekarnar kranjski otvoril prvo lekarno v Novem mestu¹²⁾.

Miha je ostal v Augsburgu. Stare poročne knjige augsburških far, ki so shranjene od leta 1563. naprej, ne poročajo ničesar o njem¹³⁾. Vemo pa iz njegovega lastnega pisma cesarju Maksimilijanu II., da je imel v Augsburgu leta 1573. ženo in več otrok¹⁴⁾. Poročil se je torej menda v Augsburgu pred letom 1563. Ko je leta 1582. umrl na Dunaju, je živel od njegovih otrok še sedem, pet hčerk: Margareta, Neža, Kunigunda, Jerica, Monika in dva sinova: Pavel in Miha⁶⁾. Ti otroci so bili ob času njegove smrti še vsi mladoletni, samo Margareta je bila že poročena z Jurijem Schweinzerjem, dvornim brivcem v Gradcu⁶⁾. Leta 1586. pa imenujejo listine še tri zete Klausove: Janeza Huemberja (v avstrijski dvorni službi), Friderika Frescha, upravitelja v Steinaprunu in Janeza Khazenstainerja¹⁵⁾.

Krstne knjige treh starih augsburških župnij: stolne župnije, sv. Morica in sv. Jurija ne vsebujejo nobenih podatkov o Klausovi družini¹⁶⁾, ker so ohranjene šele od leta 1610. naprej. Oktobra 1562 ga zopet omenja Trubar¹⁷⁾. Leta 1571. ga navajajo augsburški uradni poročni protokoli skupaj s Petrom Steurnagelom, liceñcijatom prava kot pričo pri poroki magistra Wangera, predikanta v Kremsu, z meščanko Suzano, hčerko Ulriha pl. Hoch¹³⁾.

V augsburških mestnih davčnih knjigah¹³⁾ je »Michel Claus, Apotheker« vpisan šele v letih 1568—1573 v mestnem okraju »unter den Wäschen«. V dodatkih k tem knjigam za leta 1572., 1573., 1575. stoji, da mu je dovoljeno bivati eno leto izven mesta. Leta 1571. je plačal davka 4 fl 6 vinarjev, 1573 pa trikrat po 4 fl 10 kr 2 vinarja, menda za tri leta skupaj. Končno pa (1576) ni več plačeval svojega davka osebno, ampak ga je poravnal zanj ključavničar Toman Geiger, in sicer zopet tri zneske naenkrat, vsakega za 60 krajcarjev več ko prej. Ob tem času, to je v letih 1573—1576, namreč ni bil več v Augsburgu, zato je njegov znanec ali sorodnik plačal davek mesto njega.

Davčni okraj »unter den Wäschen« se je nahajal v predmestju, ki se imenuje sedaj »Jakober Vorstadt« ter vsebuje danes naslednje ulice in ceste: Unterer Graben, Franziskanergasse, Pulvergäschen, Krankenhausgasse, Gänsbühl in Ridlerstraße¹³⁾. Stari naziv »unter den Wäschen« danes v Augsburgu

¹²⁾ F. Minařik, Črtice iz zgodovine kranjske farmacije, 1930—33, drugo poglavje.

¹³⁾ Poročila mestnega arhiva v Augsburgu.

¹⁴⁾ A. dv. kom.: Niederösterreich. Herrschaftsakte, Apotheker 1564—1663. Pismo Klausovo cesarju Maksimilijanu II. z dne 24. febr. 1573. Fotografsko kopijo pisma hrani pisec.

¹⁵⁾ L. c. knjige vicedomskega urada No. 607 fol. 197 (4. X. 1585) — No. 608, fol. 246 (31. XII. 1586).

¹⁶⁾ Poročilo stolne župnije v Augsburgu.

¹⁷⁾ Elze, Briefe, str. 252.

ni več v rabi. Iz izpiskov iz zemljiških knjig, ki leže v mestnem arhivu, se da posneti, da tam v starejših časih ni bilo važnejših in večjih zgradb in da v tem okraju od 17. do 19. stoletja ni bilo nobene lekarne¹⁸⁾. Klaus torej ni bil samostojen lekarnar, ampak pomočnik, kakor ga imenuje Trubar²⁾ že leta 1561. To nam potrjuje tudi poročilo cesarskega upravitelja v Augsburgu Jurija Ilunga cesarju Maksimilijanu II., ki pravi, da Klaus ne more opustiti svoje službe (condition) v Augsburgu, če nima zanesljivega mesta na Dunaju¹⁸⁾. Zgodovina augsburških lekarn¹⁹⁾ tudi do danes ne pozna nobenega samostojnega javnega lekarnarja tega imena. Davek, ki ga je plačeval Klaus, ni bil obrtni, ampak premoženjski davek, mogoče tudi meščanski davek in prispevki za stražo¹³⁾. V okraju »unter den Wäschen« je bilo pač njegovo stanovanje.

Dejstvo, da je plačeval Klaus od leta 1568. davek, ki se je počasi stopnjeval, nam kaže, da so se njegove gmotne razmere polagoma popravljale. On sam piše cesarju¹⁴⁾, da se v Augsburgu precej dobro preživlja (»hab ich iezit hie mein zimbliche guette aufenthaltung«); cesarski upravitelj Ilung poroča ob istem času, da zapušča Klaus v Augsburgu dobro mesto²⁰⁾. Podobno poroča njegova vdova nekaj dni po njegovi smrti²¹⁾. Leta 1570. ga je cesar Maksimilijan II., ki se je mudil tedaj v Pragi, imenoval za dvornega lekarnarja¹⁴⁾. V nekem dunajskem zapisniku nosi že istega leta naslov »Hofapo-deckher«, kar nam kaže, da je že v tem času in še v Augsburgu delal poleg svoje službe zdravila za cesarja²²⁾. Ista listina nalaga cesarskemu upravitelju Ilungu v Augsburgu, da naj izplača Klausu na račun 100 tolarjev za nakup potrebščin za cesarsko veličanstvo²²⁾. Brez dvoma so te potrebščine (»Notdurffs«) zdravilne snovi, ki jih je moral Klaus kot strokovnjak za cesarja nakupiti, pa menda tudi pripraviti.

Dovoljenje, katero si je Klaus, ki je bil mogoče sam augsburški meščan, pridobil 1572 od mestnega vodstva, da sme Augsburg za eno leto zapustiti, nam kaže, da je bil v tem času pripravljen na odhod. On sam pripoveduje, da je po svojem imenovanju za dvornega lekarnarja (1570) pričakoval, da ga kmalu pokličejo na Dunaj¹⁴⁾. Dal si je tudi narediti razne potrebne priprave za laboratorij (»instrumenta«). Ker ga niso klicali, je sam pisal in poskušal izvedeti po drugih, kdaj naj pride in kakšne bodo njegove dolžnosti in služba, da bi se mogel pravočasno pripraviti za selitev. Ko ni dobil niti pismenega

¹⁸⁾ A. dv. kom.: Nied. öst. Herrschaftsakte, Apotheker 1564—1663. 26. II. 1573. Fotografsko sliko hrani pisec.

¹⁹⁾ Anton Werner, Zur Geschichte der Augsburger Apotheken 1346—1845. Zeitschrift des histor. Vereines für Schwaben 1910, Band 36, S. 33. (Poročilo lekarnarja dr. Adlunga, višj. vladnega svetnika v Berlinu.)

²⁰⁾ A. dv. kom.; akti n. avstr. komore: Augsburg 20. V. 1573. Pismo Ilungovo cesarju.

²¹⁾ l. c. prošnja vdove Klausove z dne 3. III. 1582.

²²⁾ A. dv. kom.; prot. dv. fin. zvezek No. 289, 1570 R fol. 212 v (30. V. 1570).

niti ustnega poročila, je končno dvomil, ali cesar sploh želi, da bi prišel na dvor, in opustil misel na selitev.

Istega leta, ko je bil imenovan za dvornega lekarnarja, je posodil Primožu Trubarju, ki je bil tedaj župnik v Derendingenu, 100 goldinarjev v zlatih tolarjih. Trubar sam poroča²³⁾, da je s tem denarjem dogradil svojo hišo ter kupil neobdelan vinograd. Ta znesek je obljubil Klausu, da ga bo vrnil v dveh letih. Dolgotrajna velika draginja, številni obiski kranjskih rojakov, ki jih je Trubar sprejemal pod svojo streho in podpiral, sto goldinarjev dote, ki jo je dal svoji hčeri, obleka, ki jo je kupil svojim sinovom, izdatki za sina, ki se je izšolal za magistra, ter končno njegove lastne tri dolgotrajne bolezni — vse to je povzročilo, da je Trubar poravnal ta dolg kasneje, ko je prvotno upal, da ga bo mogel. Obresti pa — pravi Trubar²³⁾ — da bo svaku plačal »tri dni po sodnem dnevu«. Ta šaljiva opazka in medsebojna pomoč obeh mož nam kažeta, da je bilo razmerje med Trubarjem in Klausom iskreno in prijateljsko. Trubar imenuje Klauza v že omenjenih pismih na tretje osebe: »mein lieber Schwager« ali »der gute Herr Klaus« ali »ehrenhafte fürnehme Herr Klaus«. Leta 1573. je Miha Klaus obiskal Trubarja v Derendingenu²³⁾.

Če je tudi naš celjski rojak Miha Klaus prva leta mogoče nerad bival v Augsburgu, je vendar brez dvoma ta služba njegovemu strokovnemu znanju koristila. Spomniti se moramo zgodovinskega dejstva, da je bilo mesto Augsburg v tem času poleg Nürnberga središče meščanske podjetnosti, delavnosti in napredka²⁴⁾. Mladi Klaus se je tu brez dvoma naučil mnogo koristnega in marsikaj videl, česar ob tem času še ne bi bil mogel videti v domačih krajih. Mogoče ga je ravno strokovna izobrazba, ki si jo je pridobil v tem mestu, usposobila, da je pozneje postal dvorni lekarnar, eden prvih dvornih lekarnarjev iz naših krajev. V tem času je v Augsburgu živel Adolf Occo (1524—1606), izkušen in temeljito izobražen zdravnik, ki je postal mestni zdravnik in nadzornik lekarn v Augsburgu²⁵⁾. Njegova zbirka predpisov za sestavljanje in izdelovanje zdravil, zvana »dispensatorium pro rei publicae augsburgensis pharmacopolis«, je izšla 1564 prvokrat in po mnogoštevilnih izdajah 1734 zadnjikrat. Ta augsburški zakonik za lekarne so uvedli tudi po mnogih drugih evropskih mestih in deželah. Na Štajerskem in na Kranj-

²³⁾ Elze, Briefe, str. 516—517 in 498—500.

²⁴⁾ Dr. A. Adlung-Dr. G. Urdang, Grundriß der Geschichte der deutschen Pharmazie, Berlin 1935, str. 137.

²⁵⁾ Schelenz, Geschichte der Pharmazie. — P. v. Stetten, Kunst-, Gewerbe- und Handwerks-geschichte Augsburgs; Augsburg 1779, Bd. I. S. 242 (poglavje: Apothekerkunst). — Lorenz Werner, Geschichte der Stadt Augsburg; Augsburg 1900, str. 268 in sled. (poglavje: Gelehrte des 16. Jahrh.). Prepise imenovanih poglavij zadnjih dveh knjig mi je oskrbel ravnatelj državne in mestne knjižnice v Augsburgu g. dr. Richard Schmidbauer.

skem je bil v rabi skozi poldrugo stoletje²⁶). Jasno je, da je tako strokovno izobražen mož mogel in moral v svojem položaju kot mestni fizik in preglednik lekarn le ugodno in oplodujoče vplivati na strokovno delovanje zdravnikov in lekarnarjev.

V Augsburgu je imel Klaus tudi priložnost videti in spoznati nove zdravilne rastline, ki so jih začeli uvažati iz Amerike. Veletrgovci so jih imeli tu v zalogi. Veletrgovina Fuggerjev na primer je gojila trgovske zveze z vsemi kontinenti, posebno pa se je zanimala za trgovino z ameriškimi drogami. Tudi kemične surovine in kovine vidimo v tem času nakopičene v Augsburgu. Fuggerji so imeli na Tirolskem svoje lastne rudnike, odkoder so dobivali razne kovine²⁵). Za živo srebro, ki je bilo važna snov za alkemiste in paracelsiste, si je Fuggerjevo podjetje pridobilo monopol v Almadenu v Španiji²⁵), medtem ko sta veletrgovca Haug in Langenauer prejela v letih 1566—1571 pet tisoč centov živega srebra iz Idrije²⁷). Z veletrgovcem Haugom je imel tudi Trubar zveze²⁸) in ni izključeno, da je Haug ali Fugger ali kateri drugi izmed augsburških patricijev, ki so imeli zveze na dunajskem dvoru, opozoril dvorske kroge na strokovnjaka Miho Klause. Cesar Maksimilijan, ki je bil Trubarjev zaščitnik, se je mudil leta 1566. za časa državnega zbora dalj časa v Augsburgu ter je tu stanoval v Fuggerjevi hiši²⁹). Ker je cesar trajno bolehal, je mogoče, da je lekarnarski pomočnik Klaus pripravljal zdravila zanj že v tej dobi.

Po smrti velikega zdravnika in preosnovatelja alkemije zdravilnim namenom Paracelsa († 1541) se je bolj in bolj množilo število njegovih pristašev, ki so smatrali zdravilno moč kemikalij za dragocenejšo ko pa njih čarobno moč, ki bi naj spreminjala svinec v zlato. Velik del zdravniških in lekarnskih strokovnjakov je sicer še odklanjal Paracelsova zdravila in tudi prvi dve izdaji službenega, že zgoraj imenovanega augsburškega dispenzatorija (1564 in 1573) ne poznata in ne pripoznavata novih kemičnih zdravil. Šele proti koncu stoletja so tudi oficialni zakoniki začeli predpisovati taka zdravila.

Kljub temu pa so bili v drugi polovici 16. stoletja Paracelsovi nauki že razširjeni. Miha Klaus je torej živel v dobi zanimivih strokovnih napredkov. Spomnim naj na prvega kranjskega paracelsista dr. Krištofa Homelija, katerega srečamo v Novem mestu že leta 1585³⁰). Tudi telesni zdravnik cesarja Maksimilijana II. dr. Bart. Carrichter († 1582) je uporabljal kemična zdravila²⁵). Dvorni lekarnar v Halle, Lenart Thurneysser (1530—1596) in Josip Quercetanus, dvorni zdravnik v Parizu (1521—1609), ki sta oba živela v

²⁶) F. Minařik, Črtice. Sedmi in deveti članek.

²⁷) Elze, l. c. str. 134.

²⁸) Elze, l. c. str. 134, 471, 474, 480, 487, 498, 503.

²⁹) Viktor Bibl, Maximilian II., der rätselhafte Kaiser. Hellerau 1929, str. 125.

³⁰) Avg. Dimitz, Geschichte Krains III, 222.

Klausovi dobi, sta bila odlična pristaša Paracelsovih nauk ter sta mogoče največ storila za njih razširjenje. Verjetno je, da je našel Klaus v Augsburgu, ki je bil živahno središče evropskega prometa, priložnost, da se seznanil z deli Paracelsa in njegovih somišljenikov in poskuša izdelovati kemične preparate bodisi sam bodisi v družbi tam bivajočih ali pa skozi Augsburg potujočih somišljenikov.

Kakor sem že omenil, je izdeloval Miha Klaus že 1570 v Augsburgu zdravila za cesarja. Na Dunaj pa so ga poklicali šele l. 1573. Dne 30. januarja tega leta je cesar naročil Juriju Ilsungu v Augsburgu, cesarskemu upravitelju za švabsko deželo, naj posreduje, da pride Klaus na Dunaj s svojimi pripravami za prekapanje in naj mu izplača popotnico (*»Zerung«*)³¹). Dne 20. februarja je poklical Ilsung Klauza k sebi ter mu prečital cesarjevo pismo. V tem pismu je cesar želel, da bi se Klaus čimprej, kakor hitro bo Donava zopet plovna in bo mogoča prva vožnja proti Dunaju, odpravil na pot z vsemi pripravami, ki si jih je že dal narediti za destilacijo¹⁴). Štiri dni po tem pogovoru je Miha Khlaus — tako se on sam podpisuje — pisal cesarju Maksimilijanu v tej zadevi pismo, ki je še ohranjeno¹⁴). Glavne misli tega pisma so: Cesarjevemu ukazu bo Klaus rad in kmalu ustregel, kakor hitro mu bo mogoče. Toda tako kmalu, kakor to cesar želi, ne bo mogel priti. Gre že v tretje leto, odkar je bil od cesarja milostno nameščen za cesarskega uslužbenca. Od tega časa pa mu kljub njegovim prošnjam nikdo niti pismeno niti ustno ni sporočil, da se naj pripravi na pot. Če bi bil tako poročilo prej dobil, bi bil svoje stvari že davno uredil in bi mogel takoj odpotovati. Tako pa je mislil, da cesar več ne želi, da bi prišel dol in se resnično ni več pripravljaj na selitev. Zato svojih zadev tudi ne more tako naglo urediti. Če bi takoj potoval, bi mu to povzročilo trenutno veliko škodo, kar pa cesar gotovo ne bo zahteval od njega. Tudi še niso vsi instrumenti izdelani. Razen tega še radi svoje plače nima nobenega veljavnega ukrepa v rokah. Goji pokorno upanje, da se bo cesar oziral na to, da ima prosilec mnogo malih otrok in jih pričakuje kmalu po božji milosti še več (*»von den genad gottes noch teglich meer gewertig«*). Tu v Augsburgu se sedaj precej dobro preživlja. Cesar se blagovoli milostno izjaviti, kolika bo njegova mesečna plača. Ne vprašuje za njo iz nezaupanja ali lakomnosti, ampak da bi mogel svoje življenje po plači urediti tako, da bi eno leto brez škode izhajal in da ne bi radi pomanjkanja in v stiski moral cesarja prositi za povišanje plače. Zato pokorno prosi, da mu cesar milostno dovoli odgoditev odhoda za kratek čas. Ne bo štedil z delom in trudom, da bo kar po veliki noči mogel odriniti.

Dva dni pozneje poroča tudi Ilsung cesarju o svojem pogovoru s Klausom. Klaus mu je odgovoril, ko mu je sporočil vsebino cesarjevega pisma, da hoče z vso dolžno pokornostjo služiti cesarju ter se preseliti na cesarjevo

³¹) A. dv. kom.; prot. dv. fin. zvezek No. 306—1573 R. fol. 32 v.

željo z ženo in otroki na Dunaj. Toda ker se do tedaj še nikdo ni pogajal z njim radi njegove dvorne službe in plače, mu je težavno zamenjati bivališče tu v Augsburgu za negotovo upanje. Zato prosi pokorno, da bi mu cesar blagovolil najprej milostno sporočiti višino njegove letne plače, da ne bi zaman opuščal svoje tamkajšnje službe in z ženo in otroki potoval tako daleč, končno pa obsedel med dvema stoloma¹⁸).

Na ti pismi Klaus in Ilsung nista dobila odgovora. To nam kaže ponovno pismo Klausovo, pisano dne 15. marca 1573³²). Na kratko ponavlja Klaus nekatere podatke iz prejšnjega pisma ter poroča cesarju, da še vedno čaka na odgovor na zadnje pismo in na odločitev cesarjevo. S pismom vred pošilja in poklanja cesarju nekaj steklenic destiliranih olj (»etliche distillirte Olea«), da bi cesarja s tem delom opozoril nase in da bi se cesar njega spomnil ter mu odpisal, da bi se čim prej mogel pripraviti na potovanje. Prosi cesarja, naj mu njegovega pisma ne zameri ter naj milostno sprejme od njega poslana dišeča olja. Kmalu potem je Klaus odpotoval na Virtembersko. Na tem potovanju je obiskal tudi Trubarja v Derendingenu. Dne 2. aprila šele je dobil Ilsung nalog, da naj pošlje Klauza kmalu na Dunaj ter mu naj obljubi 15 goldinarjev mesečne plače³³). Dne 20. maja piše Ilsung cesarju, da se je Klaus vrnil s potovanja in da mu je javil vsebino cesarjevega pisma. Klaus bo v osmih dnevih odpotoval z ženo in otroki. Zaradi plače pa da Klaus upa, da mu je bo cesar še malo zvišal, ker vendar v Augsburgu opušča dobro mesto. Zaradi povišanje plače da bo Klaus naprosil cesarja še osebno²⁰).

Klaus je torej vstopil 1. junija 1573 v dvorno službo. Cesar je dal ukaz, da se s tem dnevom vpiše kot lekarnar cesarskega dvora³⁴). Da je bil Miha Klaus leta 1573. že na Dunaju, nam potrjuje tudi neka listina iz novembra tega leta, ki omenja, da je ozdravil dva revna zakonska nekega lišaja (»von wilden Zitrach«), ki sta dobila nato od dvora 20 fl miloščine³⁵). Da je ostalo pri Klausovi plači 15 fl mesečno, beremo v raznih listinah, pač pa mu je cesar obljubil, da bo imel prosto stanovanje²¹).

To stanovanje in delavnica, ki mu jo je cesar dal na razpolago, je bila hišica (Bestandhaus) doktorja Propercija, ki je obstajala le iz ene sobe³⁴). Letna najemnina je znašala 40 fl, katero je obljubil plačati cesar. Stala je ta hiša pri avguštinskem samostanu. Vdova dr. Propercija pa je imela še dobiti denar od te hiše, mogoče od menihov sosednega samostana, ker je prosila pri dvoru, naj hišo zopet odstopijo menihom, da pride ona do svojega denarja³⁶).

³²) A. dv. kom. Nied. österr. Herrschaftsakten, Apotheker 1564—1663. 15. marca 1573. Fotografsko sliko pisma hrani pisec.

³³) I. c. prot. dv. fin. zvez. No. 306, 1573 R. fol. 133 v. (2. IV. 1573).

³⁴) I. c.; prot. dv. fin.; akti n. a. komore: 14. III. 1582 poročilo komore cesarju.

³⁵) A. dv. kom.; prot. dv. fin.: zvezek No. 304, 1573 E fol. 561.

³⁶) I. c. zvezek No. 329, E fol. 10 v. (1. I. 1577).

Leta 1578. je Klaus še stanoval tam, končno pa je moral hiřico zapustiti. Od tedaj do svoje smrti je plačeval najemnino iz lastnih sredstev³⁴).

Po smrti cesarja Maksimilijana II. (12. oktobra 1576) je njegov sin in naslednik Rudolf, ki je bil pokrovitelj naravoslovnih ved, obdržal Miho Klause v dvorni službi. Ko je bil 1576 v Lincu razglašen seznam oseb, ki so tvorile dvor cesarja Rudolfa, je bil med njimi tudi Miha Klaus kot dvorni destilator z mesečno dvorno plačo 15 fl³⁴).

Za primero naj omenim, da je dobival Anton Robitz, prvi štajerski dvorni in telesni lekarnar v Gradcu, na dvoru nadvojvode Karla II. približno ob istem času 12 fl mesečne plače. Tudi njemu je dvor plačeval najemnino za officino. On je pripravljaj in oddajal zdravila tudi za dvorno uradniřtvo in častnike po običajnih cenah, mogoče pa tudi za meřčanstvo, ker je po ukinitvi službe dvornega lekarnarja ostala njegova lekarna odprta. Nadvojvodinja je imela lastnega lekarnarja. Prvi v njeni službi je bil Gregor Janariz³⁷). Telesna zdravnika sta prejemale vsak 40 fl mesečne plače. Na prvi pogled se nam zdi, da je Klausu šlo gmotno boljše ko Robiču, ker je imel 3 fl mesečno več. V resnici pa je bil Klaus na slabšem. Tudi on je menda imel pravico prodajati zdravila celemu dvoru, toda samo tri leta je bil po njegovem prihodu cesarski dvor res na Dunaju, kajti po Maksimilijanovi smrti je njegov naslednik cesar Rudolf premestil sedež dvora v Prago. Pa tudi redno plačo je dobival le dve leti. Potem je začela izostajati. Cesar Maksimilijan je umrl, cesar Rudolf je bil v daljni Pragi, dvorne blagajne pa so bile — kakor je znano — v tem času mnogokrat prazne. Ko je Klaus umrl, mu je dvor bil dolžan plačo za več let. Njegova žena piše po njegovi smrti, da se je preživljaj le z velikim trudom. Da je sploh še mogel živeti, si je brez dvoma moral poiskati dohodke, bodisi da je lekarnarjem, ki še niso imeli destilacijskih priprav, dobavljaj eterična olja in druge svoje izdelke na veliko, ali pa je oddajaj na malo zdravila uradniřtvu ali meřčanom.

9. januarja 1579 je podelil cesar Rudolf II. v Pragi Mihi Klausu in njegovemu bratu Petru grb in fevdno pismo (»Lehensartikel«), kar pomeni skoraj isto kakor plemstvo³⁸). To odlikovanje je dobil, kakor nam poroča plemiško pismo samo, kot priznanje za zasluge, ki si jih je pridobil kot destilator v službi umrlega cesarja Maksimilijana II. in v službi njegovega naslednika cesarja Rudolfa II. Listina opisuje njegov grb tako-le: Poševna črta, ki sega od desnega gornjega kota do spodnjega levega dela grba, deli ščit v dva dela. V zgornjem levem zlatem polju vidimo na desno gledajočega vrana z rdečim kljunom in rdečimi nogami. Vran stoji na levi nogi, desno nogo pa dviga. Spodaj v desnem modrem polju se blešče tri

³⁷) Dr. Schniderschitsch, Geschichte der Pharmazie in Steiermark, I, str. 23.

³⁸) Dunaj, Alte Gratialregistratur, državni akt. Fotografsko sliko pisma hrani pisec.

v trikotu stoječe zlate zvezde s šesterimi žarki, in sicer dve zgoraj, ena pa spodaj. Na grbu stoji bojna čelada. Okraski čelade so na desni modri in zlati, na levi črni in zlati. Zložek, ki leži na čeladi, je zvit iz trakov v vseh štirih barvah ter prehaja na vsaki strani v dva plapolajoča konca. Na tem zavitku stoji krokar, slikan na isti način in v istih barvah kakor na grbu. Vran na grbu je vzeta od Klausovega imena. Klaus ali Klausrabe (kakor ga imenuje pismo samo) pomeni v nemščini planinskega krokarja (Corvus eremita). Zlata in črna cesarska barva nas mogoče spominjata na Klausovo cesarsko službo. Tri zlate zvezde na modrem polju pa so grb in barva celjskega mesta, kakor sem omenil že v začetku članka (slika 1).

Sl. 3. »Distillatio«. Bakrorez iz časa okoli 1570. (Iz knjige: Hermann Peters, Aus pharmazeutischer Vorzeit. Berlin 1910.)

V testamentu se nazivlje Klaus cesarskega služitelja (kaiserlicher Diener). Ta naslov so nosile navadno le osebe, ki so stale dvoru jako blizu.

Iz omenjenih dejstev, da je poklical cesar Maksimilijan lekarniškega pomočnika Klauza iz Augsburga na Dunaj v svojo osebno službo in da ga je cesar Rudolf odlikoval z grbom in nazivom cesarski služitelj, smemo sklepati, da je bil odličen strokovnjak in da si je s svojim vestnim delom pridobil in ohranil zaupanje obeh cesarjev in njunih strokovnih svetovalcev.

Iz navedenega je jasno, da je bil Klaus od svojega prihoda na Dunaj do svoje smrti cesarski dvorni in telesni lekarnar, torej plačan dvorni urad-

nik, zato ga tudi ne najdemo imenovanega v zgodovini dunajskih javnih lekarn. Pa tudi zgodovina dvorne lekarne ga do danes še ne pozna³⁹⁾.

Izraza destilator ali prekapljač (kaiserlicher Destilierer) tu ne smemo razumeti v današnjem smislu besede, ko imamo že skoraj v vsakem vinogradu prekapni kotel, ampak v smislu 16. stoletja, ko je bila destilacija še mlada, nova, malo znana spretnost, destilator pa napreden lekarnar in kemik. Beseda prekapanje je v tem času pomenila še razne druge kemične operacije, katere opisuje Hieronim Brunschwyck v svoji knjigi *destilacija sestavljenih zdravil*, ki je izšla po 1500. Iz leta 1570. — torej iz Klausove dobe — je ohranjena slika z napisom: *destillatio*, ki nam jasno in nazorno kaže pomen te besede v tem času. Na sliki vidimo večje število oseb, ki se bavijo z raznimi deli, med njimi tudi vodjo laboratorija s knjigo v roki (slika 3).

Znani medicinski pisatelj Val. Cordus je šele 1540 napisal knjigo, kjer v posebnem poglavju opisuje destilacijo eteričnih olj. To poglavje, ki vsebuje prve obširne podatke o destilaciji hlapljivih olj, je bilo 1561 zopet izdano. Nürnberški dispensatorij predpisuje 1546 le tri destilirana olja, 1592 pa že 61. Če upoštevamo, da se je torej število v lekarni pripravljenih in uporabljenih hlapljivih olj povečalo v tem času na dvajsetkratno število in če prištejemo še veliko število raznih žganih vod, ki jih je medicina tega stoletja uporabljala, vidimo, da so bile tedaj mnogoštevilne in raznovrstne destilacije glavno delo apotekarskega laboratorija. Eterična olja so uvrščali med kemične produkte lekarnarskega laboratorija. Da so jih smatrali za pomembna in dragocena zdravilna sredstva, kaže dejstvo, da je poslal Klaus cesarju nekaj steklenic eteričnih olj v dar.

Ob približno istem času (1577) je goreči oznanjevalec Paracelsovih naukov L. Thurneysser uredil destilacijski laboratorij za farmacevtske in alkemistične namene (Destillierhaus und Laboratorium). Kakor ta destilatorij, tako je večina drugih kemičnih laboratorijev v 16. stoletju imela tudi ali pa celo samo alkemistične namene. Znano je, da so se mnogi evropski vladarji tega časa zanimali za umetno zlato. Cesar Maksimilijan II., čigar dvorni destilator in lekarnar je bil Klaus, je iz plemenitih nagibov podpiral stremljenje alkemistov. Njegov telesni zdravnik Carrichter (+1582) je bil znan alkemist²⁵⁾. Cesar Rudolf II., naslednik Maksimilijanov, za vse znanosti navdušen vladar, je postal takorekoč knez alkemije. Tudi Rudolfovi zdravniki so bili navadno pristaši alkemističnih stremljenj, omenim predvsem Tadeja pl. Hayecka, v čigar hiši v Pragi je cesar Rudolf sam prisostvoval alkemističnim poizkusom. Mogoče je torej, da se je tudi Klaus kot dvorni

³⁹⁾ Leopold Hochberger-Josef Noggler, *Geschichte der Wiener Apotheken*, 1919, str. 37 (Hofapotheke).

lekarnar Maksimilijana in Rudolfa kakor njuni zdravniki zanimal za alkemiistične probleme.

V začetku leta 1582. je Klaus že bolehal. On sam piše v svoji oporoki dne 19. jan. 1582, da je sicer pri jasni razsodnosti, pa slabotnega telesa⁴⁰). Umril je menda proti koncu ali zadnjega februarja istega leta, neki dvorni obračun vsaj poroča, da je služil do konca februarja leta 1582.⁴⁰). Dne 3. marca pa že piše njegova vdova sama, da je »pred kratkim« njen mož Miha Klaus umrl²¹).

V oporoki je Klaus vsaki svojih petih hčerk zapustil 150 renskih goldinarjev v gotovini, le najstarejši, ki je dobila že za doto 100 fl, je zapustil le 50 fl. Sinova sta dobila vsak po 200 fl. Oporoka nam poroča, da je imel Miha Klaus, ko je umrl, še na dobrem pri cesarju 1267 renskih goldinarjev na dvorni plači. Torej celih sedem let ni več dobival plače. Pri rimski cesarici pa je bilo »za udano in pokorno službo« še 150 fl zaostanka. Skupaj torej 1417 fl. Svoji vdovi je v oporoki izročil skrb in nalogo, da te zneske

Sl. 4. Klausov pečat.
(Po povečani fotografiji narisal g. E. Baumgartner.)

opominja in izterja (»einmahnen und einbringen«). Tudi upravo in užitek tega premoženja je prepustil vdovi, enako preživljanje otrok, da končno, če bodo dorasli, imetje deli z njimi. Za reveže je testiral dva funta fenigov, da jih razdele pri pogrebu iz roke v roko. Klaus je oporoko sam podpisal in zapečatil s pečatom, ki nosi začetne črke njegovega imena (slika 4). Kot priče pa so zapečatili oporoko poleg njega: doctor medicinae Kašpar Bierbach, medic. doctor Pavel Fabricius, dvorni matematik, dvorni prokurator Martin Aigner in dunajska meščana in lekarnarja Anton Robiz in Peter Schwab.

Ker je mogoče, da je omenjeni Robiz iz naših krajev doma, še o njem nekaj besed. Menda je to isti Anton Robič, o katerem sem že prej poročal, da je bil prvi telesni in dvorni lekarnar na Štajerskem na dvoru nadvojvode Karla II. Ustanovil je dvorno lekarno v Gradcu, ki še danes obstoji kot javna lekarna »Pri zlatem jelenu« (Sporgasse). Prvokrat ga imenujejo listine kot dvornega lekarnarja v Gradcu 1566. Ostal je v tej službi do srede leta 1578. Ob tem času je svojo lekarno v Gradcu prodal ter se je preselil na Dunaj⁴¹).

Istega leta ga omenjajo že tudi dunajske listine⁴²) (Robiz, Robitz, Ropitz) kot lekarnarja »ad cancerum rubrum« na Dunaju. Ta lekarna »Pri

⁴⁰) Ta obračun dvornega blagajnika je napisan na prošnji Klausove vdove (glej opombo 47).

⁴¹) Schniderschitsch l. c. II, str. 17.

⁴²) Leopold Hochberger-Josef Noggler, Geschichte der Wiener Apotheken, str. 15, 27, 28.

rdečem raku« se danes nahaja v hiši Hoher Markt 8, tedaj pa je bila še v hiši Hoher Markt 12. Omeniti je treba, da se je Robič dvakrat ponudil dunajski medicinski fakulteti, da bi na svoje stroške izdal prvi »dispensatorium« za dunajske lekarne. Pomanjkanje enakega skupnega predpisa za sestavljanje zdravil so občutili tedaj lekarnarji, zdravniki in bolniki že jako neprijetno, ker je delal vsak lekarnar po drugih — nemških ali italijanskih — knjigah in je oblast sama že 1570 zahtevala, da se tak skupen domači dispensatorij izda. Robitz je umrl 1594. Peter Schwab je imel lekarno »Pri zlatem jellenu« (danes I, Kohlmarkt 11). Robič in Schwab sta bila izpraševalca pri izpitih in preglednika lekarn (examinatores et visitatores), kar nam kaže, da sta v stanovskem in strokovnem življenju stala na vidnem in vodilnem mestu⁴²).

Testament je bil na željo in prošnjo vdove uradno odprt dne 3. aprila 1582. Pa že pred objavo oporoke je vdova, kakor je bila obljubila rajnemu možu, začela dolgotrajno in potrpežljivo borbo za premoženje svojih otrok proti birokratizmu in praznim dvornim blagajnam. Dne 3. marca 1582 je zaprosila gospa Margareta²¹) pri dvoru, da ji izplačajo redno dvorno plačo pokojnega moža, katera je izostala že sedem let, ter zaostalo najemnino za sobo in odpravnino. V prošnji poroča, da se je Miha pred leti naselil v Augsburgu, da je tam imel dobro mesto in je upal, da bo tam mogel živeti do smrti. Le na ukaz pokojnega cesarja Maksimilijana II. je prišel na Dunaj, ker mu je cesar obljubil 15 fl. mesečne plače in prosto stanovanje. Tudi sedanjí cesar Rudolf ga je uvrstil v svoj dvor. V tej službi je mož pred kratkim umrl. Klaus se je, dokler je živel, le z velikim trudom prebil skozi življenje (»mühsam durchgebracht«), ker ni dobival plače. Ona kot vdova pa tega ne more. Njen mož je devet let pošteno služil. Zato prosi za poravnavo zaostale plače in najemnine. Z dvora je šla prošnja na nižjeavstrijsko komoro, da ta izreče svoje mnenje. Komora je v svojem poročilu 14. marca³⁴) istega leta potrdila žalostni položaj vdove in resnico njenih navedb. Gospodje komorski svetniki so cesarju predlagali, da se najemnina za stanovanje naknadno plača in ker vdova ne zahteva pokojnine, naj se ji dovoli milostna podpora⁴³). Kajti umrlí Klaus je bil »pobožen in koristen mož«. Cesar Rudolf je odobril to podporo, ki bi se naj izplačevala šest let, letno po 100 fl, na vicedomskem uradu na Dunaju. Glede zaostale plače pa ugotavlja neki akt z dne 30. avgusta istega leta⁴⁴), da ima pokojni dvorni lekarnar še vedno na dobrem neizplačano dvorno plačo. Vdovi se naj izplača vsaj nekaj tega denarja. Dvorna komora naj zadevo zopet preišče ter naj poroča, kako stvar stoji z zaostalo

⁴²) A. dv. kom.: a) prot. dv. fin.; akti n. a. komore 22. III. in 29. III. 1582; b) prot. aktov n. a. komore zvezek 135, 1582 E fol. 228 dne 10. III. 1582 in fol. 135, 22. III. 1582; c) prot. dv. fin. zvezek 375, 1582 R fol. 108; zvez. 377, 1582 R, fol. 215, 4. IV. 1582.

⁴⁴) A. dv. kom.; prot. dv. fin.: 30. VIII. 1582. Bd. Nr. 373 1582 E fol. 225, Bd. No. 377 1582 E fol. 421.

najemnino za stanovanje in zaostalo dvorno plačo, za katero je vdova Klausova prosila. Dne 26. septembra je dobila dvorna blagajna nalog, da se naj zanima, kdo pravzaprav ima pravico do tega Klausovega premoženja⁴⁵). Tri mesece pozneje (11. dec. 1582) pa je vdova na svojo prošnjo dobila odgovor, da naj počaka, dokler ne prideta domov gospoda predsednik dvorne komore in dvorni blagajnik⁴⁶).

Približno eno leto po Klausovi smrti vdova še ni imela ničesar od zaostale moževe plače. To nam kaže nova prošnja, ki jo je vložila v tem času in ki je še ohranjena⁴⁷). Prošnja je naslovljena na cesarsko dvorno komoro. Priložen je prepis testamenta Klausovega in potrdilo cesarice Marije, da dobi Klaus še 150 fl. To potrdilo je napisano v španščini dne 14. sept. 1582 v Beljaku. Pod potrdilom je nemški prevod. Znano je, da je bila cesarica španskega rodu⁴⁸). Vdova piše, da je upala, da ji bodo izplačali skozi leta zaostalo dvorno plačo po njenem možu in da bodo njene ponovne prošnje milostno in ugodno rešene. Četudi bi ji bilo najljubše, da bi mogla gosp. komorne svetnike s svojim moledovanjem pustiti pri miru, jo vendar silijo njena in njenih nedoraslih otrok revščina (»Notturft«), da zopet ponižno prosi, da bi ji vendar, ker je njena želja pravična in ker že tako dolgo in potrpežljivo čaka, končno milostno pomagali. Njen mož ima, kakor kaže uradni obračun⁴⁷), res še za sedem let dvorno plačo na dobrem. To znaša 1260 renskih goldinarjev in 150 fl dovoljenih od cesarice same. Skupaj torej 1410 renskih goldinarjev. Ta denar pa po testamentu pokojnikovem ni njena last, ampak ga mora deliti s sedmimi otroki, torej na osem delov. Na njo samo pride le osmina in užitek ostalega dela premoženja, ki je last njenih nedoraslih otrok. S temi dohodki pa mora otroke preživljati. Zato prosi, da ji milostno izplačajo za enkrat vsaj njen del in onega, ki pripada njeni hčerki Kunigundi, katero je pred kratkim omožila in ki še ni dobila svoje dote. Skupaj naj bi torej sedaj poravnali 352 renskih goldinarjev 4 B, ostali znesek (1057 R 4 B) pa naložili, da bi dobila primerne obresti, dokler ne bodo otroci dorasli. Naj pomislijo, da njej pri takih zaostankih ni mogoče izhajati. Če njeno prošnjo uslišijo, bodo storili delo božjega usmiljenja njej in njenim ubogim otrokom. To jim bo Bog vsegamogočni bogato poplačal.

Tokrat je imela njena prošnja uspeh. To sklepamo iz dejstva, da poročajo kmalu potem razni zapiski, da ima Klausova dobiti le še 1057 R 30 kr in da

⁴⁵) I. c. Bd. No. 373 1582 E fol. 231 v.

⁴⁶) I. c. Bd. No. 371 1582 E fol. 711.

⁴⁷) A. dv. kom.: Niederösterreichische Herrschaftsakten, Apotheker 1564—1663. Prošnja nosi zunaj od druge roke napisan datum 15. febr. 1583 in je menda tega dne dospela na komoro. Na zunanji strani prošnje beremo obračun dvornega blagajnika. Fotografsko sliko prošnje hrani pisec.

⁴⁸) Fotografsko sliko tega potrdila hrani pisec.

se bo denar od začetka leta 1583. obrestoval po 5%⁴⁹⁾. Leta 1586. pa beremo, da je dobila že vso odpravnino izvzemši ostanek 125 fl¹⁵⁾.

3. Peter Klaus.

O Petru Klausu so že pisali zgodovinarji Elze, Dimitz in Radics⁵⁰⁾. Odgovarjajočih deželnih protokolov, ki jih Elze omenja kot vire, danes ni več mogoče najti⁵¹⁾, zato se moramo zadovoljiti s poročili imenovanih zgodovinarjev.

Da je bil Peter Klaus Mihov sorodnik, je domneval že Elze. Grbovno pismo³⁸⁾, katero sem že opisal, podeljuje obema bratom Mihi in Petru istočasno isti grb in fevdno pravico in nam dokazuje, da je bilo mnenje Elzejevo pravilno.

Prvokrat slišimo o Petru 1569. V tem letu je bil še lekarniški pomočnik ter je prosil pri deželnih stanovih, da bi mu podelili službo in plačo deželnega lekarnarja v Novem mestu, kjer še ni bilo lekarne. Radi svoje lege blizu meje in kot zbirališče vojnih čet proti Turkom je bilo Novo mesto pred zgraditvijo Karlovca važen in prometen kraj, takorekoč drugo glavno mesto Kranjske. Mogoče je tudi Trubar, ki je bil v tem času že župnik v Derendingenu, posređoval za svojega svaka Petra. Dne 4. febr. 1569 so kranjski stanovi razpravljali o prošnji Petrovi. Sklenili so, da se naj izjavi prosilec, na kak način misli lekarno ustanoviti in s katero plačo misli izhajati. Deželni zdravniki pa se naj izjavijo do prihodnje deželne seje o tej zadevi. Uredili so jo končno tako, da je Peter dobil posojilo, da je mogel lekarno urediti. Letne plače pa, ki jo je dobil kot deželni lekarnar, mu niso izplačevali, ampak jo vpisovali v dobro na račun njegovega dolga. Menda je bila lekarna otvorjena 1570, najkasneje pa 1571, kajti v tem letu je Peter kot deželni lekarnar že zaprosil za povišanje deželne plače. Vzrok te prošnje je bil mogoče ta, da je lekarna slabo uspevala, ker ni bilo nobenega zdravnika v Novem mestu. Deželna vlada ni mogla ustreči njegovi prošnji, pač pa je sklenila, da pošlje enega zdravnika iz Ljubljane v Novo mesto. Toda ta želja dolenjskega prebivalstva in dolenjskega lekarnarja se je izpolnila šele 1575. V tem času pa ne slišimo ničesar več o Klausu v Novem mestu. Mogoče je sledil svojemu bratu na Dunaj ter vstopil pri njem za pomočnika, ker mu je cesar istočasno z bratom (»sammt seinem Bruder«) podelil grb.

⁴⁹⁾ A. dv. kom.; prot. dv. fin. 1583. 6. III. zvezek 383 1583 E fol. 105; zvezek 385 1583 R fol. 53 v.; fol. 4 v.; zvez. 381, 1583 E fol. 148.

⁵⁰⁾ Theod. Elze, Doktor und Apotheker in Rudolfswert. Mitteil. des histor. Vereines 1865, str. 31; Aug. Dimitz, Geschichte Krains III, str. 222; P. v. Radics, Die Geschichte des Apothekenwesens in Krain, Hygea, Praga, II, 1889.

⁵¹⁾ Poročilo g. Janka Sotoška, srednješolskega suplenta v Ljubljani.

Zusammenfassung.

Der Aufsatz vereinigt bekannte und neue Tatsachen über die Familie Klaus aus Celje, die mit Primus Trubar, dem Gründer der slovenischen Literatur und krainischen Reformator in enger Verwandtschaft stand. In der Einleitung wird aus Trubars eigenen Briefen bewiesen, daß Michael Klaus, der Hofapotheker in Wien, aus Celje gebürtig war.

Der erste Teil des Aufsatzes sucht auf Grundlage der bekannten Namen der weiblichen Mitglieder der Familie Trubars und auf Grundlage des bisher unbekanntes Klaus'schen Testamentes zu beweisen, daß Klaus nicht der Schwiegersohn Trubars gewesen sein kann, sondern nur sein wirklicher Schwager, daß also Barbara, die erste Frau Trubars, eine geborene Klaus war.

Der zweite Teil bespricht das Schicksal Michael Klausens auf Grund der brieflichen Berichte Trubars und neuer Urkunden aus dem Stadtarchiv in Augsburg, sowie dem Stadtarchiv und dem Hofkammerarchiv in Wien. Von Klaus haben sich Briefe an Kaiser Maximilian II. erhalten, ein Gesuch seiner Witwe an die Hofkammer, sein Testament, sein Wappenbrief sowie andere Schriften und verschiedene Notizen und Anmerkungen besonders in den Hoffinanzprotokollen. Der Historiker Hans von Bourcy hat den Verfasser auf diese Quellen aufmerksam gemacht und ihm die notwendigen Abschriften und photographischen Kopien der Urkunden besorgt. Klaus war 1561 Apothekergeselle in Augsburg und bemühte sich um diese Zeit durch Trubar, mit dem er in herzlichen Beziehungen stand, vergeblich, eine Apotheke in Ljubljana zu bekommen. Er heiratete vor 1563 in Augsburg. Seine Frau hieß Margarete. In den Steuerbüchern Augsburgs ist er seit 1568 mit steigender Vermögenssteuer eingetragen. Er wohnte im Stadtteil »unter den Wäschen«. 1570 wurde er von Kaiser Maximilian II. zum Hofapotheker ernannt und arbeitete schon in Augsburg für den Kaiser. Jedenfalls hat ihm sein Aufenthalt in der gewerblich und fachwissenschaftlich aufstrebenden Stadt Augsburg ermöglicht, sein Fachwissen zu vertiefen und sich zu einem tüchtigen Apotheker und »Destillierer« heranzubilden. Im Jahre 1573 wurde er nach Wien berufen als Hof- und Leibapotheker des Kaisers mit einem Monatsgehalt von 15 rheinischen Gulden und freier Wohnung. Diese Wohnung, bestehend aus einem Zimmer, das zugleich Arbeitsraum war, kostete 40 fl jährlich und war das Haus des Dr. Propertius neben dem Augustinerkloster. Auch Kaiser Rudolf, Maximilians Nachfolger, zählte Klaus zu seinem Hof und verlieh ihm 1579 ein Wappen sammt Lehensartikel. Im Wappenbilde finden wir einen Klausraben und die Sterne und die Farben der Cillier. Ende Februar 1582 starb Klaus. Sein Testament ist am 19. Jänner 1582 geschrieben. Klaus siegelte mit einem Ringsiegel. Außer ihm siegelten als Zeugen: die Doktoren der Medizin Bierbach und Fabricius, der Hofprokurator Martin Aigner und die beiden Wiener Apotheker Anton Robiz und Peter Schwab. Aus dem Testament geht hervor, daß Klaus sieben Jahre keinen Hofgehalt mehr bekommen hat. Die Witwe suchte durch wiederholte Bittgesuche das Vermögen ihrer Kinder zur Auszahlung zu bringen, was ihr schließlich trotz der Geldkrise und bürokratischer Hindernisse in einigen Jahren gelang.

Der dritte Teil bringt einige ältere Nachrichten über Peter Klaus, Michaels Bruder, der 1569 als Apothekergeselle bei der Landschaft Krains das Ansuchen stellte, sie möge ihn als Landschaftapotheker in Novo mesto (Rudolfswert) in Unterkrain aufnehmen. Die Landstände erfüllten seine Bitte und gaben ihm gleichzeitig ein Darlehen, damit er die Apotheke errichten und einrichten konnte. Das Darlehen wurde in der Weise abgezahlt, daß ihm einige Jahre keine »Provision« ausbezahlt, sondern diese vom Darlehen abgezogen wurde, bis es bezahlt war. Vielleicht ist er um 1575 seinem Bruder nach Wien gefolgt, da er 1579 gemeinsam mit ihm das Wappen erhielt.

Doneski k prekmurski zgodovini.

(Viteški redovi.)

Ivan Zelko, Dobrovnik.

Madžarska država za Arpadovičev je svoje meje zavarovala s širokim mejno-obrambnim pasom, obstoječim iz gozdov, močvirja in puste zemlje¹). V tem obmejnem pasu je bila tudi Slovenska krajina, predvsem gornji del, zlasti v XIII. stol., ko se je madžarski mejni obrambni pas pomaknil bolj proti vzhodu.

V XIII. stol. so nastopili na madžarsko-štajerski meji mirnejši časi²). Posledica tega je bila, da so se na opustošenem ozemlju tako štajerskega kakor madžarskega mejnega obrambnega pasu izvršile velikopotezne kolonizacije. Že okrog l. 1199. se je pri Veliki Nedelji nastanil nemški viteški red.³) Na prekmurski strani je l. 1192. pridobil Buzad-Hahold, po izvoru Hahold, Gornjo Lendavo⁴). Kmalu nato, l. 1208., je prejel zemljišče Gornjo Lendavo iz kraljevih rok Nikolaj iz Železnega⁵). Ob rečici Kučnici, nasproti Radgoni, pa je l. 1212. madžarski kralj Andrej II. podelil bratom Božjega groba neobljudeno zemljo (terram non habitatam) Fons Frigidus, kar je danes Cankova, Mediasmaile in gozd⁶). Meja tega zemljišča je bila natančno določena, in sicer: »Cumluspotoc«, ki teče v potok »Chuespotoc«, potem do rečice »Recedenic«, ki teče v reko »Tople« in od izvira »Cumluspotoka«, ki teče po sredi polja, se nadaljuje meja k potoku »Cepesen«, obda goro »Mediasmaile« in gre k »Topli«. Po geografski legi pokrajine je ležalo omenjeno ozemlje med Kučnico (Chuespotoc) pri Korovcih in Cankovskim bregom (gora Medaiasmaile) na vzhodu, čez katerega gre cesta, ki vodi iz Cankove k Sv. Juriju. Od Cankovskega brega pa je meja potekala dalje k potoku Dobelu (Tople) ter je darovano ozemlje tudi vključevalo današnjo vas Cankovo.

Brate Božjega groba je kralj uvedel v darovano posest po takratnem banu, grofu Nikolaju, obenem pa jih je oprostil tudi raznih dajatev. Noben grof ali sodnik ni imel od podložnikov bratov Božjega groba izterjevati prostih penězov (denarios liberos), funtov (pondera), desetine od prašičev (decimas porcorum) in ne penězov, ki se plačujejo o Božiču, Veliki noči in na praznik sv. Štefana kralja, ampak vse to je kralj prepustil imenovanim

¹) M. Kos, K postanku ogrske meje med Dravo in Rabo. ČZN 1933, str. 147.

²) Ibidem, str. 150.

³) Ibidem, str. 147.

⁴) Vasvármegye. Magyarországi vármegyéi és városai. Budapest 1898, str. 544.

⁵) Gradivo V, št. 900.

⁶) Codex diplom. Arpadianus cont. XI, str. 114. — Gradivo V, št. 200. — ČZN 1926, str. 1.

bratom. Sodstvo nad brati Božjega groba je kralj izročil magistratu imenovanih bratov in nihče drugi ni imel pravice izvrševati sodstva nad njimi. Nihče ni imel pristopa na zemljišče, ki so ga bratje Božjega groba dobili, in nihče ni smel ribariti ali loviti v njihovih vodah ali gozdovih. Od bratom podložnih kmetov tudi ni smel noben izterjevalec davkov zahtevati pristojbin na trgih ali pristaniščih. Končno pravi darovnica: Kdor bi pa protipostavno nadlegoval ljudi ali brate Božjega groba, bo padel v kraljevo nemilost.

Enake svoboščine in pravice, kot so jih dobili bratje Božjega groba na Cankovi, so madžarski kralji podeljevali tudi ostalim redovom, ki so se v teh časih naseljevali na ozemlju madžarsko-hrvatskega kraljestva. To izpričuje listina iz l. 1209., ko je Andrej II. podelil enake pravice vsem templarjem v svoji državi.

Odkod so se bratje Božjega groba priselili na Cankovo, o tem viri molče. Listina iz l. 1209.⁸⁾, s katero je Andrej II. ojačil posest templarskega reda na Hrvatskem in v Dalmaciji, omenja ob popisu meje templarske posesti tudi brate Božjega groba, katerih zemljišče je mejilo na posest templarjev. Tudi listini iz l. 1255.⁹⁾ in 1257.¹⁰⁾ izpričujeta, da so bratje Božjega groba imeli številna posestva na Hrvatskem, dočim v Kodeksu Arpadianu (XI.), ki objavlja darilne listine madžarskih kraljev iz l. 1000—1270, ni nobene listine, po kateri bi bratje Božjega groba dobili posest na Madžarskem. Iz tega bi bilo mogoče sklepati, da so bratje Božjega groba prišli na Cankovo s Hrvatskega.

Kos¹¹⁾ smatra brate Božjega groba za templarje, kar ni prav; Kovačič¹²⁾ jih imenuje viteze Božjega groba.

O bratih Božjega groba na Cankovi je ohranjena le listina, s katero so dobili navedeno zemljišče. Več zgodovinski viri ne poročajo. Tudi ni ohranjen kak drug zgodovinski dokument, na primer razvaline zgradbe (samostana ali cerkve), ki bi jo bratje Božjega groba v času svojega bivanja na Cankovi zgradili. Morda so se morali radi obmejnih nemirov kmalu preseliti v varnejše zaledje. Tak primer vidimo pri cisterijancih v Monoštru, ki radi nemških vpadov niso mogli obdržati v posesti Dobre¹³⁾.

Kovačič¹⁴⁾ trdi, da je bila Gornja Lendava središče templarskega posestva. Kdaj so dobili templarji to posest? Z gotovostjo vemo, da templarjev v Gornji Lendavi pred l. 1208. ni bilo. Tega leta namreč je dobil Gornjo

7) Codex Arpad. XI, str. 96.

8) Ibidem, str. 100.

9) Ibidem, str. 406; Tkalčić, Monumenta historiae Episcopatus Zagrebiensis I. zv. 103. I.

10) Ibidem, str. 439.

11) M. Kos, Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1933, str. 139; ČZN 1933, str. 150.

12) ČZN 1926, str. 1; Slovenska Štajerska in Prekmurje. Ljubljana 1926, str. 119

13) Gradivo V, št. 901.

14) ČZN 1926, str. 2.

Lendavo Nikolaj iz Železnega¹⁵). Darovano ozemlje je obsegalo v glavnem Goričansko s središčem v Gornji Lendavi. Na Goričanskem sta imela poleg grofa Nikolaja posestva le še neki Ivan in neki Wolfer¹⁶), katerih posesti sta bili sredi zemljišča grofa Nikolaja in ki sta bili označeni z mejo in mejniki. Leta 1214.¹⁷) je madžarski kralj Andrej II. obnovil listino, s katero je Nikolaju iz Železnega prej (1208) podaril Gornjo Lendavo. Tudi v tej listini ni nobenih pripomb o templarjih v Gornji Lendavi. Toda ne dolgo za tem so morali dobiti posest na ozemlju Gornje Lendave, kajti po poročilu prekmurskega zgodovinarja Košiča¹⁸) je red v sredi XIII. stol. grad Gornjo Lendavo že izgubil.

Radi jasnosti si oglejmo zgodovino Gornje Lendave v XIII. in v začetku XIV. stoletja.

Arpadoviči so po Štefanu I. uvedli v svoji državi fevdalni sistem. Mnogo tujcev, zlasti Nemcev, je v tej dobi doseglo ogrsko plemstvo. Madžari so prišleške plemiške rodbine najrajši naseljevali na meji v obrambnem pasu¹⁹). Tako se je na zapadni strani Železne županije ob štajerski meji sredi XII. stol. naselil grof Wolfer, ki je l. 1157. ustanovil gissinško opatijo. On in njegova brata Henrik in Heidrik so ustanovitelji rodbine Gissingovcev (Heder)²⁰).

Južno od tod, in sicer tudi ob štajerski meji, se je naselila druga prišleška rodbina, o naselitvi katere poroča listina iz l. 1192. V tem letu kupi Buzad-Hahold ali Hahold, od Parida, sina Ivana, Gornjo Lendavo in Feneti v Zalski županiji za 80 mark. Haholdova rodbina se je v Prekmurje preselila iz Turingije, iz wartburškega okraja, in se je razširila skoroda po vsej Železni županiji²¹), dosegla v njej velik pomen ter naslednja stoletja pod imenom dolnjelendavskih Banfijev, ki so veja Haholdov²²), vse do svojega konca²³) (1644) gospodovala v Zalski županiji.

Gornja Lendava je bila kronski fevd. Zato ni nič čudnega, če jo je dobil iz rok kralja Andreja II. v dar za velike zasluge Nikolaj iz Železnega. Četudi je Gornja Lendava z Nikolajem iz Železnega dobila novega gospodarja, vendar lahko na podlagi zgodovinskih dokazov trdimo, da je rodbina Hahold v XIII. stoletju posedovala velik del Goričanskega, zemljišče Gornjo Lendavo, ki pa po obsegu ni vedno istovetno z zemljiščem, ki ga je dobil

¹⁵) Gradivo V, št. 900.

¹⁶) Ibidem.

¹⁷) Gradivo V, št. 902.

¹⁸) Jožef Košič, Zgodbe vogerskoga králestva, Sombotel 1848, str. 38, 39.

¹⁹) Vasvármegye, str. 544.

²⁰) Ibidem.

²¹) Ibidem.

²²) Ibidem, str. 545.

²³) ČZN 1926, str. 6.

Nikolaj iz Železnega²⁴). Hahold, sin Haholda in veliki župan Železne županije, je l. 1236. povečal svojo posest s tem, da je kupil od Gogana, sina Ivana, zemljišče Lendavo (terram quandam Lynduam nomine²⁵). To zemljišče je mejilo ob Haholdovo lastno zemljo. Kovačič²⁶) in M. Kos²⁷) sta rodbino Hahold v tem primeru lokalizirala na teritorij Dolnje Lendave, madžarski zgodovinarji in prav tako hrvatski zgodovinar Ivan Tkalčić²⁸) pa v Gornjo Lendavo. Tudi geografske okolščine govore za to. L. 1236. po Haholdu kupljeno zemljišče je omejeno sledeče²⁹): Meja se začinja v gozdu pri vasi Polana [»Palana«,], vodi skozi gozd po poti do nekega hrasta, odtod preko gore in vinograda do hrasta in od tega doli do goščav ob vodi »Dobonuch«, ob tej vodi do dveh hrastov v veliki dolini, kjer je mejnik, od mejnika do »kraljeve gore« [»ad montem regis«] in od te do mejnika Haholdove lastne zemlje. Od tega mejnika poteka nadaljnja meja k drugemu pod hruško med vinogradi, od hruške do vode Ledave [»ad aquam Lyndua«]... Izhodišče meje je vas Polana. Kovačič in Kos sta vzela Polano na Dolinskem. Nedaleč od Polane so, kakor poroča listina, gora in vinogradi. Toda pri vasi Polana na Dolinskem nekaj ur daleč ni nobene vzpetosti. Brez dvoma bo treba označeno mejo iskati na Goričanskem, in sicer pri vasi Polana, ki je severno od Murske Sobote, dalje v smeri proti Bodoncem čez vzpetosti nad Brezovci proti Bodonskemu potoku (»Dobonuch«) in ob tem potoku, ob katerem je dolina, proti severu; nato na zapad proti hribu Králjevšček (mons regis!)³⁰). Od Králjevščka dalje proti zapadu do Lendavskega ali Gračkega potoka (»ad aquam Lyndua«).

Prav tako je nemogoče, da je bilo v območju Lendave zemljišče, ki ga je l. 1232. grof Hahold kupil od Strochona in njegovih bratov³¹). Pri označitvi meje se navaja gora »Wald«, ki bi morala biti nekje med Muro in Ledavo pri Hotizi, kar je geografsko nemogoče. Zato je treba iskati označeno posest v bližini sedanje avstrijsko-jugoslovanske meje in ob tedanji meji med Karantansko krajino in madžarsko državo³²) severno od Mure pri Radgoni. V tej zamisli nas podpira tudi dejstvo, da so nekatera imena, s katerimi je označena meja, nemška, na pr. kraj »Hochs«, gora »Wald«. Prav tako dejstvo, da je Strochon zemljišče, ki ga je Haholdu prodal, dobil od kralja Henrika, vsekakor nemškega vladarja, ker med Arpadoviči ni bilo nobenega

²⁴) Gradivo V, št. 900.

²⁵) Vasvármegye, str. 545; Gradivo V, št. 904.

²⁶) ČZN 1926. str. 2.

²⁷) O. c., str. 139.

²⁸) Rad Jugoslavenske akademije, Zagreb 1877, XLI, str. 127.

²⁹) Gradivo V, št. 904.

³⁰) Cf. Jugoslovanska generalštabna karta.

³¹) Gradivo V, št. 903; Kovačič, ČZN 1926, str. 2.

³²) in ³³) Prim. zemljevid št. 5 v Kosovi Zgodovini Slovencev.

Henrika in je težko vzdržljivo mnenje, da bi nemški vladar podelil kak fevd svojemu vazalu v okolici Dolnje Lendave, ki je bila do XII. stol. za madžarskim mejnim obrambnim pasom³³) in kamor oblast nemških kraljev za Arpadovičev ni segala.

V drugi polovici XIII. stol. se v Gornji Lendavi pojavi rodbina gornjelendavskih Banfijev. Ladislav IV. (1272—90) je namreč l. 1275. podaril Gornjo Lendavo nekemu Omodeju, ki je bil po izvoru iz Guthkeledove rodbine. Ta Omode je ustanovitelj gornjelendavskih Banfijev.³⁴) V začetku XIV. stoletja o tej rodbini v Gornji Lendavi ni več sledu³⁵) in njen potomec, dolnjelendavski Mikloš Banfi, ban hrvatski, je l. 1323. pridobil zase neke posesti po Buzad-Haholdovi rodbini, kot Ivance, Bakovce in Petrovce. Težišče Haholdove rodbine, sedaj imenovane Banfi, ki je njena veja, se je v tem času preneslo v Zalsko županijo — v Doljno Lendavo, kjer je uspevala do svojega konca. Vzrok preselitvi³⁶) so bili v veliki meri Gissingovci, ki so v prvih letih vladanja kralja Karla (1308—42) po vsej Železni županiji puštošili in si prilastili številna tuja posestva. Tako so Buzad-Haholdovi rodbini s silo vzeli tudi Gornjo Lendavo, katero pa so Buzad-Haholdovi s kraljevo pomočjo zopet dobili nazaj.

Malo pred koncem XIII. stoletja, l. 1297.³⁷), je Štefan, sin Haholda in veliki župan v županiji Borsod, od kralja dobil v dar Belmuro [staromadžarsko ime za Soboto³⁸].

L. 1333. je Gornja Lendava dobila novega gospodarja. Tega leta je dobil Gornjo Lendavo veliki župan Széchy Peter³⁹), sin Nikolaja. Matični kraj Széchyjeve rodbine je bil Rima-Szécs v županiji Gömör. V Gornji Lendavi in večjem delu goričanskega Prekmurja je ta rodbina gospodovala do l. 1685.⁴⁰).

Kovačič⁴¹) trdi, da so templarji izgubili svojo posest v Gornji Lendavi po razdružitvi reda in da je njihovo posest takoj nato dobila rodbina Széchy. Nasprotno pa prekmurski pisec in zgodovinar Košič⁴²) poroča, da so bili v Gor. Lendavi hospitaliti in da jim je bila posest odvzeta že za kralja Bela IV. (1235—70). Vzrok temu je bil mejno-obrambni moment. Ko so Tataři l. 1241. vdrli na Ogrsko, je moral ogrski kralj Bela IV. zbežati⁴³). Zatekel se je k

³⁴) Vasvármegye, str. 547.

³⁵) Ibidem, str. 548.

³⁶) Ibidem.

³⁷) Ibidem, str. 546.

³⁸) ČZN 1933, str. 148.

³⁹) Vasvármegye, str. 573.

⁴⁰) Vasvármegye, str. 574.

⁴¹) ČZN 1926, str. 2.

⁴²) J. Košič, o. c., str. 37, 38.

⁴³) Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje, str. 101.

Frideriku II., ki pa je izrabil sosedovo stisko in je od njega izsilil tri županije, med njimi tudi Železno, pod katero je spadalo Goričansko. Po odhodu Tatarov je ogrski kralj Frideriku II. odvzete županije iztrgal in mejno-obrambni pas proti Avstriji ponovno utrdil. To mu je dalo povod, da je templarjem, odnosno hospitalitom, odvezel grad Gornjo Lendavo in jo v obrambne svrhe proti Nemcem znatno utrdil. Po Košiču so hospitaliti izgubili Gornjo Lendavo kmalu po l. 1248. Sicer pa o templarjih, odnosno hospitalitih, v Gornji Lendavi iz srednjeveških virov zelo malo vemo in ostane sporno, kateri viteški red je bil tukaj naseljen.

Kovačič pristavlja, ko govori o templarjih v Gornji Lendavi⁴⁴): »V območje grada (=Gornja Lendava) je spadala tudi Murska Sobota ali Olsnica, zato se je templarska posest najbrž tudi tod raztezala.« To domnevo potrjuje katoliška vizitacija iz l. 1756.⁴⁵

Ko je 15. marca 1698⁴⁶) po protestantskem viharju vizitacijska komisija po naročilu györškega škofa Kristjana Avgusta in pod vodstvom opata Štefana Kazó prišla v Soboto vizitirat, je glede soboške stare cerkve zabeležila sledeče: *Ecclesia est extra oppidum . . . nec non ab antiquis catholicis (: et quidem uti numerus annorum in frontispicio, et super portam ecclesiae occidentalem legeretur :)* in anno millesimo, septuagesimo primo aedificata. Vizitacija iz l. 1756: *De aedificatione hujus ecclesiae ex primis fundamentis habita alias non constat, praeterquam quod Kazojana Visitatio doceat hanc ab antiquis catholicis fuisse aedificatam anno 1071. et narretur fuisse olim Templaristarum.*

O templarjih v Murski Soboti nam več poroča ista vizitacija, ko govori o kapeli v Selu. 12. marca 1698 se je opat Štefan Kazó mudil v Selu. Pri opisu kapele in njene notranjosti govori tudi o oltarjih ter ugotavlja: *aras quondam habebat ternas, quarum etiam nunc totidem existunt mensae ex lapidibus constructae, ac pro ducendis aris adaptatae; una habet aram antiquissimam, statuis B. M. V. suum parvulum sinu gerentis, et praetitulati Divi Nicolai⁴⁷). Eppi spectabilem. Est labor, uti vetustissimus, ita etiam longe amenissimus.* — Več o istem oltarju poroča vizitacija iz l. 1756.: *Altare tertium unicum ex parte Evangelij a Sanctuario est non consecratum, in cuiusvelut antiquissimi, et cum ipsa Ecclesia Coetanei Armario stant, ut supra duae statucae sculptae Beatissimae Virginis, et Sancti Nicolaj quoad vestes bene in aurato, ita ut haeretici putaverint esse puras aureas vestes, et ideo eas in Sancto Nicolao . . . probaverunt. In porta hujus Altaris Chausibilis, ex cornu*

⁴⁴) ČZN 1926, str. 2.

⁴⁵) Zapisniki o vseh treh vizitacijah (1627, 1698, 1756), ki jih tu navajam, se nahajajo v škofijskem arhivu v Szombathelyu.

⁴⁶) Popravi Grudnovo opombo v ČZN 1914, str. 144.

⁴⁷) Patron kapele.

Evangelij ab intus et Epiphania Domini, et Templarista in rubris vestibus, ac viridi capucio depictus apparet. Superius annunciatio B. V. Mariae, ab extra Sanctus Emericus, S. Stephanus, Sancta Clara, et S. Theresia Virgo, taliter ex parte epistolae, purificatio B. V., Nativitas Domini, et depictus Templarista, ab extra sanctus Adalbertus, Sanctus Ladislaus Rex, S. Theresia, et Sancta Ursula Virgo visuntur. Infra altare in Caverna sculptae sunt statuae S. Barbarae, et Catharinae. Ad portam hujus cavernae ab intus est picta S. Rosa Limana Virgo, ab extra S. Petrus. Ex parte Epistolae S. Tecla et S. Paulus.

Ista vizitacija govori nato o izvoru kapele v Selu: Traditur haec Ecclesia a Templaristis in Murajszombath tunc residentibus fuisse aedificata, ut ij dum huc pro recreatione exurissent, potuerint celebrare, et etiam locus apparet ab ecclesia versus occidentem ubi dicti Templaristae Residentiam recreationalem habuissent, nunc vero undem locum ab aliis fundis parochialibus altiori situatione ex vallo antiquo distinctum D. Parochus pro agro habet.

Radi slik, ki so se nahajale na obeh krilnih vratcih navedenega oltarja notranje in zunanje strani, je zgodovina tega oltarja zelo pomenljiva. Na obeh krilih notranje strani je, kakor pravi vizitacija, naslikan tudi templar v pozi risarja.

Ko je bila selánska kapela v protestantskih rokah, je bila v svoji notranjosti zelo poškodovana. Oltarji so bili razrušeni. Ob vizitaciji l. 1698. so bile ohranjene le menze treh oltarjev, ki so pa bile še sposobne, da se oltarji lahko restavrirajo. Za časa naslednje katoliške vizitacije l. 1756. ni bilo glavnega oltarja več in vizitator sploh ni mogel ugotoviti patrona kapele, pravi namreč: In cujus Sancti honorem sit aedificata haec Ecclesia non constat, cum sit antiquissima, et etiam Altare majus in Sanctuario, ubi in honorem ejus Sancti, cui Ecclesia dicata est, haberi solet, non datur; sed per haereticos sit ejectum, et destructum.

Od oltarjev, v kolikor so bili ohranjeni, je l. 1698. vzbujal pozornost eden izmed stranskih oltarjev, na katerem sta bili podobi Matere božje z detetom v naročju in sv. Nikolaja. Bil je namreč zelo star (est labor vetustissimus) in obenem še izredno lep (longe amoenissimus). Podobi sta bili, tako poroča vizitacija 1756, iz dobe postanka kapele. Oltar so katoliški verniki kmalu po odvzetju kapele protestantom renovirali in obnovljeni oltar popisuje vizitacija iz l. 1756. Kakšen pa je bil prvotni oltar, vizitacija ne poroča. Vendar iz dejstva, da je obnovljeni oltar krilni oltar, sklepamo, da je bil tak tudi prvotni oltar. Prvotni oltar je propadel za časa protestantskih pastorej med leti 1599—1698. Že l. 1599.⁴⁸⁾ je bil pri tej kapeli pastor, ki je plačeval 1 forint davka. V tem času so vasi: Prosenjakovci (Prosenyákfalva),

⁴⁸⁾ Payr Sándor, A Dunantúli evangélikus Egyházkerület története. I. kötet. Sopron 1924, str. 267.

Čiččeka ves (Csekefalva), Selo (Laak), Fokovci (Falkócz), Berkovci (Habronak [1627], pozneje Berkeháza) in ena hiša iz Vučje gomile (Sidahegy) tvorile samostojno župnijo. L. 1627. je pri Selu pastiroval Jurij Bošani (Georgius Bossani)⁴⁹). Za prve katoliške vizitacije (1698) je bila kapela še vedno v protestantskih rokah, a ni imela svojega pastorja. Službo božjo je opravljal protestantski učitelj-kantor (ludirector) Jurij Novak (solet populo praelegere, ac etiam contionari)⁵⁰). Datum restavracije oltarja je odvisen od izročitve kapele katoličanom, ki se je izvršila med leti 1698—1756. Za natančnejši datum govore naslednje okolščine. L. 1670. je protestantski škof Szency Fekete István, ko se je mudil na Tišini, ordiniral za pastorja v Selu Štefana Haleka⁵¹). Toda ta Halek ni dolgo pastiroval v Selu. Šest let pozneje ga dobimo že pri Sv. Benediktu (Kaučovci), kjer je kot protestantski dušni pastir izvršil popravilo stropa v svetišču in oskrbel naslednji napis: Domus mea, Domus orationis est. Item Ecclesias Domini, quas fundavere parentes; perdere nituntur nati pietate carentes. Item Verbum Domini manet in aeternum. Sub Ministerio Reverendi Viri Dñi Stephani Halek; Item renovatum est Anno Dñi 1676.⁵²). L. 1756. je bilo Selo podružnica Sv. Benedikta, kot je še danes. Gotovo, da se je Selo priključilo k Sv. Benediktu takrat, ko se je selánski pastor Štefan Halek preselil k Sv. Benediktu, ker po njegovem odhodu Selo ni imelo več svojega pastorja, niti pozneje katoliškega duhovnika in je od takrat stalno podružnica Sv. Benedikta.⁵³). Po odhodu Haleka iz Sela je zgodovina selánske kapele v zvezi s Sv. Benediktom. Sv. Benedikt pa so katoličani protestantom odvzeli l. 1733.⁵⁴). Nič prej tudi selánska kapela ni prešla v katoliške roke⁵⁵). Iz tega sledi, da se je restavracija krilnega oltarja morala izvršiti med leti 1733—1756.

Kaj pozno so torej nastale slike na obnovljenem krilnem oltarju, dobrih 400 let po razpustu templarskega reda (1311). Vendar je ljudsko izročilo o tukajšnjih templarjih moralo biti vse do protestantske dobe zelo živo in tako je lahko bilo le ob konkretnih predmetih, ki so rod za rodom spominjali na postanek kapele in njene ustanovitelje, kakor »poletna rezidenca« soboških templarjev, njene razvaline in imenovani oltar.

Zelo verjetno je, da je prvotni oltar v slikah predstavljal templarje prav na isti način kakor obnovljeni in da so se tudi ostanki te slikarije ohranili do začetka XVIII. stoletja. V času protestantizma pa je ljudsko izročilo o tem-

⁴⁹) Protestantska vizitacija 1627.

⁵⁰) Vizitacija 1698.

⁵¹) Payr Sándor, o. c., str. 262, 268.

⁵²) Visitatio 1756.

⁵³) Visitatio 1756; Šematizem somboteljske škofije 1793 in 1887.

⁵⁴) Visitatio 1756.

⁵⁵) Payr S., o. c., str. 268.

plarjih zelo obledelo. Saj je selánska kapela bila nad 130 let v protestantskih rokah in l. 1698. v Selu ni bilo nobenega katoličana, v okoliških vaseh, ki so s Selom tvorile župnijo, pa izkazuje statistika enega samega katoličana v Berkovcih⁵⁶). Zato si težko predstavljamo, da se je obnova oltarja izvršila le na podlagi ljudskega izročila, čeprav to popolnoma ni izginilo nikdar. Po ljudski tradiciji je bil v Selu nekoč samostan⁵⁷). In res so na njivah v okolici selánske kapele še danes vidni sledovi neke zgradbe.

Pri ohranjenih ruševinah se vsiljuje misel, ali niso to razvaline protestantskega župnišča. Ta možnost pa je izključena. Vizitacija 1698 pravi namreč: »Domus parochialis est iuxta sacellum, ex parte orientali«, dočim so razvaline »ab ecclesia versus occidentem« in vizitacija 1756 posebej govori o župnišču, ki je v tem času še stalo, četudi o razvalinah.

Prostor, na katerem so razvaline, je bil in je še v lasti pristojnega župnika, kar je ponoven dokaz, da so to razvaline neke cerkvene stavbe.

Razvaline h kapeli pripadajoče stavbe in ljudsko izročilo jasno izpričujeta, da so kapelo v Selu pozidali neki redovniki, ki so v Selu tudi bivali. Bili so to pač templarji. Vsaka druga razlaga, ki bi skušala pojasniti izvor kapele na drug način, n. pr., da je kapela pozidana po kaki bitki, ki bi se pri Selu vršila, ali po kaki drugi katastrofi, je manj tehtna, ker bi v tem slučaju kapela stala sama in brez stanovanjske zgradbe.

Kapela, ki je še danes v dobrem stanju, predstavlja veliko umetniško vrednost in je obenem s prezbiterijem v Turnišču najstarejši spomenik romanske umetnosti v Prekmurju⁵⁸). S svojo rotundi podobno obliko je edinstven primer centralne zgradbe v vsej okolici. Čas njenega nastanka je pozna romanska doba⁵⁹), ki je v slovenskih krajih v prvi polovici XIII. stoletja prešla v gotiko⁶⁰). Cerkvica je poslikana z dvojno plastjo slikarij, katerih starejša je po mnenju Kovačiča⁶¹) iz početka kapele in po Steletu⁶²) iz prve polovice XIV. stoletja. Stelè pravi: Slogovno pripadajo te slikarije k risarskemu slogu, katerega izhodišče je v Franciji in ki je v l. polovici XIV. stoletja obvladal celo Zapadno in Srednjo Evropo⁶³). Na vsak način ni velike časovne razdalje med postankom kapele in postankom prve plasti slik, kajti l. 1311. so bili templarji že razdruženi.

O templarjih v Murski Soboti vemo le toliko, kolikor govori o njih vizitacija 1756 v zvezi s Selom. Stara soboška cerkev je nastala pred prihodom

⁵⁶) Visitatio 1698.

⁵⁷) Kovačič, o. c., str. 119.

⁵⁸) Slovenska krajina. Zbornik ob petnajstletnici osvobojenja, str. 22.

⁵⁹) Ibidem.

⁶⁰) Stelè, Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih, Ljubljana 1924, str. 19.

⁶¹) Kovačič, o. c., str. 119.

⁶²) Slovenska krajina, str. 29.

⁶³) Dom in svet 1926, str. 246.

templarjev (1071). Za župnika Franca Hülla (1827—1880) je bila na zunanji južni steni cerkve vidna letnica 1252⁶⁴), kar je vsekakor leto renovacije. Stelè domneva, da je do danes ohranjeni prezbiterij ostanek poznoromanske cerkve⁶⁵). V to dobo pade bivanje templarjev v Murski Soboti in za proučevanje te dobe bo potrebno preiskati škofijski arhiv györske škofije, kamor je Murska Sobota dolga stoletja pripadala pred ustanovitvijo sombotelske škofije (1777)⁶⁶).

Po umiritvi Madžarov je s XIII. stoletjem nastopila za Prekmurje doba večjega razmaha v kulturnem in cerkveno-organizatoričnem oziru. Viteški redovi so bili glavni in morda edini organizatorji cerkvenega življenja na ozemlju današnje murskosoboške dekanije. V Monoštru pa je isto službo vršil red cisterijancev, ki je l. 1183. od Bele III.⁶⁷) dobil veliko posest in jo delno ohranil do danes.

Zusammenfassung.

Die Ritterorden in Prekmurje. Mit der zu Beginn des XIII. Jahrhunderts eingeleiteten Kolonisation von Westungarn bekamen im J. 1212 die kroatischen Brüder des heiligen Grabes Cankova. Nach dem J. 1208 übergab König Bela IV. Gornja Lendava den Templern oder den Hospitaliten, welche Frage nach mittelalterlichen Quellen noch offen steht. Aus den katholischen Visitationsprotokollen vom J. 1756, aus welchen im Artikel Auszüge veröffentlicht werden, ist aber ersichtlich, daß die Besitzer von Gornja Lendava Templer waren, welche auch Murska Sobota und Selo besaßen und welche in Selo den Grund für die kunstgeschichtlich wichtige romanische Kapelle legten. Im Zusammenhange mit den Templern werden auch die mittelalterlichen Besitzer von Gornja Lendava und die Kirchengeschichte von Selo erörtert.

Izvestja.

Poročilo o izkopavanju rimske naselbine v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah.

Dr. Fran Lorger.

S proučevanjem v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah odkrite (ČZN XXIX, 147—150) rimske vile sem nadaljeval od 27. novembra 1934 do 4. januarja 1935.

V zasledovanju zidu, ki tvori v prvem poročilu spodnji zaključek tlorisa (pr. št. 1, p. 148) in ki izhaja neposredno iz poslopja nad prostorom V, sem našel 84.50 m jugozapadno od točke A, pri kateri sem začel z izkopavanji, vogel, ki je zgrajen iz 0.20 m

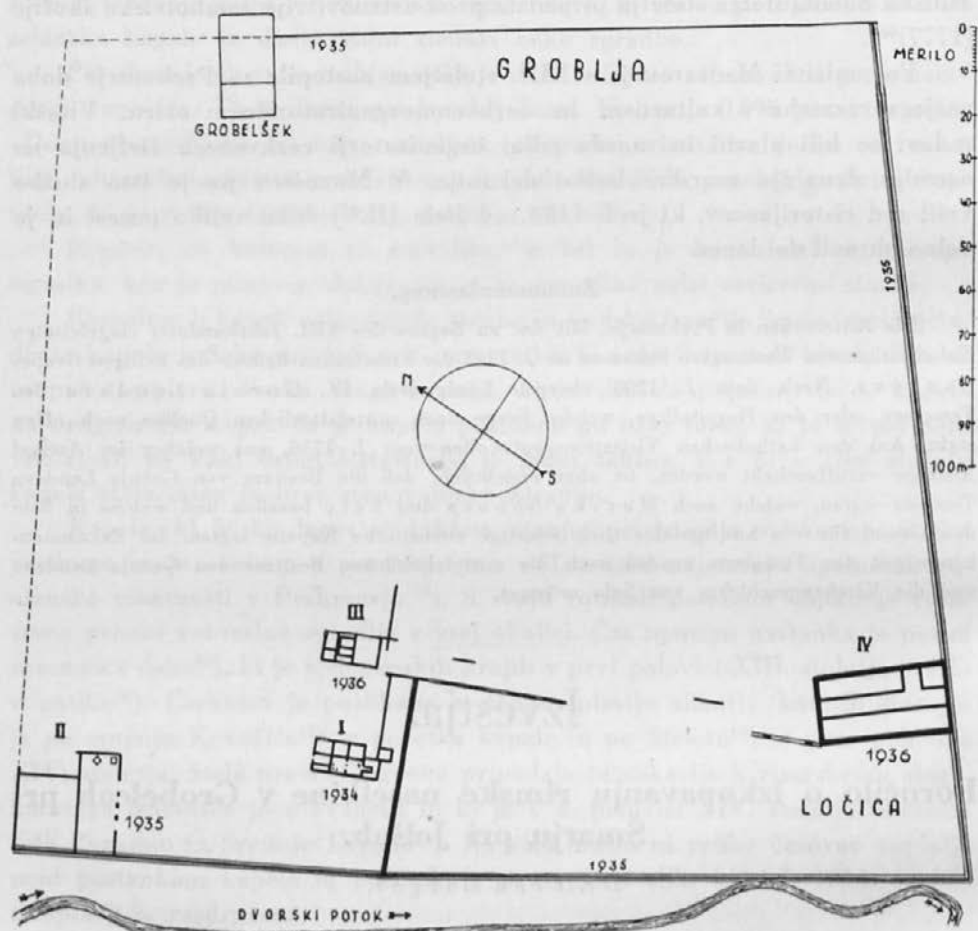
⁶⁴) Marijin list 1910, str. 118.

⁶⁵) Slovenska krajina, str. 24.

⁶⁶) Cf. dr. Franc Ivanóci, Vázlatok a régmúlt korból VIII. Muraszombat-Szobota v Szombathelyi újság, Szombathely, 22. apr. 1900, št. 16.

⁶⁷) Gradivo V, št. 901; ČZN 1926, str. 1.

debelih enakomerno obdelanih apnencev. V tem oglu se zid obrne pravokotno proti severovzhodu, kamor sem ga sledil približno 15 m, nakar se zid izgubi v gospodarski cesti kmeta Grobelšeka, ki se proti Grobelšekovi kmetiji poglubi v zemljo do 2 m. Vsi poizkusi, ugotoviti v cesti sami ali v njeni bližini sledove rimskega okolnega zidu, so bili brezuspešni; domnevam pa, da je vožnja po sledi starega zidu in vodna erozija rimski zid uničila ter ohranila v glinastem terenu samo večje kose kamenja, ki so se

Sl. 1. 1934—1936 odkriti tločrt rimske vile v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah.

s svojo odpornostjo obdržali in tako postali temelj kmetove gospodarske ceste. Da poteka Grobelšekova cesta iznad Dvorskega potoka do Grobelšekove kmetije po starem rimskem okolnem zidu, potrjuje druga enaka cesta, ki vodi od Grobelšekove kmetije proti jugovzhodu in to tako, da se strneta obe cesti na severu od Grobelšekove kmetije v pravem kotu. V tej drugi Grobelšekovi cesti stopa rimski zid na dan kot cestni tlak ali cestna podlaga; ker pa se ta cesta uporablja samo za časa poljskih del, prva pa trajno, je rimski zid v tem primeru mnogo boljše ohranjen ko v prvem.

Sl. 2. Zidovje v poslopju IV.

Sl. 3. Temelji poslopja III.

Po kakovosti odgovarja severovzhodni zid severozapadnemu in ima 0.80 m širok temelj, na katerem stoji 0.55 m debel zid. Kakih 100 m od Grobelšekove hiše proti jugovzhodu pa se zid izgubi v močvirnih travnikih, da ga ni bilo mogoče doseči, nakar pa se vogelno obzidje pokaže zopet 139 m jugovzhodno od Grobelšekove hiše. V tem vzhodnem voglu se zid zopet obrne proti jugozapadu v vzhodno fronto; ugotovil sem v 4 poizkusnih jamah njegovo bistveno skladnost z ostalimi tremi zidovi.

Radi močvirnega ozemlja je bilo težko ugotoviti južni vogel in jugozapadni zid sploh. Pomagala pa mi je pri tem ugotovitev rimskega zidu v strugi Dvorskega potoka, odkoder sem ga sledil proti vzhodu in zapadu ter pri tem ugotovil pravokotni priključek na severozapadni in nepravokotnega na jugovzhodni okolni zid. Zanimivo pri tem je, da pade južni vogel zopet točno v cesto, kolovoz, ki vodi z bližnjih polj v dvorsko cesto, radi česar je ta vogel danes razrušen. Z njegovo ugotovitvijo je bila mogoča tudi točna izmera jugozapadnega zidu v dolžini 220.75 m in jugovzhodnega zidu v dolžini 136.25 m. Povprečna širina trigonometrično izmerjenega, obzidanega zemljišča znaša torej 200 m, površina z okolnim zidom obdanega zemljišča pa 40.000 m². Lega jugozapadnega zida v današnjem mokrem terenu pa nam priča, da je Dvorski potok svoj nivo od antike pa do danes z naplavinami zvišal, da je Dvorski potok moral teči tik ob zidu rimske vile ter da je smer Dvorskega potoka od rimske pa do današnje dobe ostala ista.

Severozapadni zid se je dvigal od Dvorskega potoka do Grobelšeka za 22 m, jugovzhodni pa je bil približno 40 m od juga proti severu raven, se nato dvignil na približno 2 m visoko teraso, na kateri sem l. 1936. proučil stavbo, odkoder se je polagoma vzpenjal do približno 3 m višje ležečega vzhodnega vogla. Severovzhodni zid se je menjajoče vzpenjal in izravnal do severnega vogla, ki leži na mestu današnjih Grobelšekovih gospodarskih poslopij, kjer je bilo izkopavanje naravno nemogoče.

V zapadnem voglu obzidja sem odkril dvoje prostorov, II, z 0.55 m močnimi temeljnimi zidovi; vogelni prostor je 18 m dolg in 24.30 m širok, prednji pa je velika, 22.50 m dolga in 7.90 m široka dvorana, porticus, ki je odprta proti jugozahodu s polovico dolžine. Odprto verando delijo trije 0.80 m dolgi in 0.55 m široki zidani stebri v štiri, nekaj nad 2 m široke vhode. V notranjosti pa sta bila tik severne stene baza in glavič stebra, izklesana iz belega peščenca, dolga 0.60 m, s podstavkom visokim 0.26 m in oglavjem 0.33 m. Proti stebriku obrnjena stran je bila pri obeh ravno obdelana, a različno široka, pri podstavku 0.41 m, pri oglavju pa 0.30 m. Obe meri podajata širino okroglega stebra, ki je vezal bazo z glavičem in ki se je primerno ožil od spodaj navzgor. Zidovje v II leži v vlažni zemlji ter je izpostavljeno preperevanju in razpadanju v mokroti. Radi tega so preperele tudi slikarije in stukature. Kajti, da je bil prostor II opremljen podobno kakor I, dokazujejo fragmenti marmorja in okrajnikov, ki so bili že vsi do skrajnosti prepereeli. To pa je dokaz, da je bil prostor dekorativno umetnostno izoblikovan in opremljen.

Obširno obzidje in stavbe, odkopane v zapadnem voglu ohzidja, nam kažejo, da 1934 odkrita stavba I ne more imeti značaja osrednjega poslopja. Temu nasprotuje velikost, ki pokriva komaj 110 m², ter njena periferna lega v obzidju. Ohranila pa je stavba I svojo značilnost radi svoje lege, ker je manj izpostavljena preperevanju ter so se radi tega slikarije, stukature itd. ohranile do danes, obratno od stavb II, kjer jih je uničilo preperevanje in vlaga. Osrednje poslopje bodo mogla odkriti šele nadaljnja proučavanja. Po primeri z l. 1909. v Mali Pristavi, komaj četrte ure vzhodno od Grobelc izkopano stavbo (Jahrbuch f. Altertumskunde III, 1909, 110—114) pa vidimo, da imamo v poslopiju I kopalnico rimske vile. Dimenzije, centralna kurjava,

položaj prefurnija, lega odvodnega žleba, položaj caldarija, frigidarija in apodyterija v Mali Pristavi ter v Grobelcah govorijo pri poslojju I za rimsko kopalnico.

Nadaljnja analogija med Malo Pristavo in Grobelcami pa dokazuje, da ima naša naselbina značaj rimske vile, kjer se nahajajo stanovanjske in gospodarske stavbe v notranjosti približno 800 m dolgega obzidja. V kolikor v Mali Pristavi obzidje ni jasno, je vzrok v tem, da še ni izkopano; začenja pa se z enostavnim iz poslojja navzgor potekajočim zidom. Okolno obzidje bo pa baš z ozirom na značaj naših rimskih vil potrebno upoštevati tudi pri ugotovljenih, a še ne proučenih rimskih vilah v šmarškem okraju: Podbreg na severni in na južni strani železnice, Spodnje Mestinje, Velika Pristava ter med železniško postajo Grobelno in Završjem.

Sl. 4. Podstavek in glavič iz poslojja II.

Od rimske vile na Grobelcah proti vzhodu, v smeri proti Mali Pristavi, se nadaljujejo rimske ruševine v obliki kamena in marmornatih drobcov na njivah kmeta Franca Jecla; ni pa na teh njivah, ki so nagnjene proti jugu proti šmarški železniški postaji, opaziti ostankov opeke. Lastnik pripoveduje, da je iz njiv izkopal že mnogo kamena in to deloma tudi obdelanega in poleg tega marmornato ploščo z napisom. Vprašanje je sedaj, ali se je sistem rimskih vil nadaljeval po sončnih obronkih od Grobele proti Mali Pristavi, ali pa imamo nad šmarškim kolodvorom ostanke grobelskega grobišča.

Za datiranje nastanka rimske vile na Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah nam še manjkajo zadostna oporišča. Solidnost zidov, zlasti pa s sigurnostjo ugotovljena umetnostna oprema ter hišna kultura pa dovoljujejo sklep, da je grobelska vila nastala v času gospodarskega in stavbarskega procvita II. stoletja po Kristu. V nadaljnjih dveh stoletjih je bila rimska vila gradbeno izpopolnjena in dopolnjena, nato pa jo je uničil ogenj v dobi preseljevanja narodov.

V letu 1936. sem nadaljeval z izkopavanji od 12. februarja do 7. aprila ter odkril poslojji III in IV.

Stavba III odgovarja s svojim obsegom 1934 odkriti bližnji kopalnici. Za njo so značilni manjši prostori v srednjem in zahodnem delu za večjo vzhodno sobo. O njeni notranjosti govori v manjših kosih najdeni barvani omet, sličen ometu v poslojju I. Pomen stavbe je zaenkrat še nejasen.

Poslojje IV pa je pravokotna stavba, dolga 31.55 m in široka 16.5 m, katere vzhodna fronta je strnjena z vzhodnim okolnim obzidjem. Leži na približno 1 m

visoki terasi, ki se je razvila iz ruševin stavbe same ter ima zunanje zidove debele 0.90 m. Notranji zidovi delijo celotno notranjost v manjše dele ter niso vzdani, temveč samo prizidani na močen zunanji zid. Primera poslopja z današnjimi hlevi dovoljuje domnevo, da imamo v stavbi IV hleve rimske vile s 5.20 m širokimi prostori ter 3.20 m širokim hodnikom, ki je mogoče služil tudi kot remiza za vozove.

Poleg stavb III in IV sem izkopal od poslopja III v smeri proti severovzhodu enostaven 18.50 m dolg zid ter s preseki ugotovil zid, ki veže poslopji III in IV. V prostoru med tem zidom in poslopjem IV sem naletel na ruševine stavb, katerih še nisem proučil.

Pri poslopju III sem našel novc Konstantina (gloria exercitus), ročaj amfore ter večje komade terrae nigrae.

Zanimiva je primera ledinskih imen na Grobelcah z ledinskimi imeni v Ločici v Savinjski dolini. Celotna naselbina pri Šmarju pri Jelšah se zove Grobelce; Groblje je cesta, ki vodi od Grobelšeka vzdolž severnega zida v Šmarje; Ločica je svet nad Dvorskim potokom ob jugovzhodnem okolnem zidu. V Savinjski dolini pa je Grobelce ime za teren nekdanjega rimskega tabora. Groblje je mostišče blizu tabora in Ločica se poleg imena vasi pojavlja tudi kot ledinsko ime.

Najdba rimskih zlatnikov pri Ptujju.

Anton Smodič.

L. 1933. sta našla cestar Jakob Vrečar in njegova žena Neža na svoji njivi v Krčevini (parcela 922/1) rimski zlatnik cesarja Valentinijana I. (364—375 po Kr.). Po prizadevanju konservatorja g. notarja V. Skrabarja je Muzejsko društvo v Ptujju novc kupilo in ga uvrstilo v svojo numizmatično zbirko.

Ta 4,548 g težki zlatnik kaže na averzu desno obrnjeno doprsje cesarja Valentinijana I. z diademom, cesarskim plaščem, oklepom in napisom D. N. VALENTINIANVS P. F. AVG = D(ominus) n(oster) Valentinianus p(ius) f(elix) Aug(ustus). Na reverzu sedita nasproti med napisom VICTORIA AVGG = Victoria Aug(ustorum) Valentinijan in njegov sin Gracijan ter držita v rokah kroгло. Kakor običajno je med njima v sredini še stoječa Viktorija. Pod prizorom je označba kovnice OSISC = o(bryzon) Sisc(ia), to je Siscia, današnji Sisak.

Sredi julija 1936 sta Vrečarja zopet našla na istem prostoru dva izborna ohranjena rimska zlatnika, in sicer cesarja Valentinijana I. in njegovega sina Gracijana.

Eden zlatnik ima na averzu napis: D. N. VALENTINIANVS P. F. AVG = D(ominus) n(oster) Valentinianus p(ius) f(elix) Aug(ustus). Cesarjeva, z diademom in oklepom okrašena podoba na averzu odgovarja prejšnjemu solidu, drugačen pa je reverz. Obdaja ga napis RESTITVTOR REI PVBLICAE (obnovitelj države), med katerim vidimo stoječega vladarja, ki drži v desnici labarum s Kristusovim monogramom $\chi\rho$ (Christos = $\chi\rho$ ιστός), v levici pa kipec boginje Viktorije. Pod njim je označena kovnica SM LVG = s(acra) m(oneta) Lug(dunensis), to je Lugdunum, današnji Lyon. Rob tega zlatnika je nekoliko obrezan.

Na drugem zlatniku je na averzu upodobljen desno obrnjeni cesar Gracijan (367—383 po Kr.), ki nosi na glavi biserni diadem, čez ramena pa cesarski plašč. Obdaja ga napis D. N. GRATIANVS P. F. AVG. = D(ominus) n(oster) Gratianus p(ius) f(elix) Aug(ustus). Reverz ima napis PRINCIPIVM IVENTVTIS namesto pravičnega princeps iuventutis, kar znači načelnika vojaško organizirane mladine. Z nimbom in lovorjem ovenčani cesar Gracijan stoji pokonci v razkošni vojaški opremi

ter gleda na desno. V desnici drži poševno nagnjeno sulico, v levici pa kroglo. Spodaj je znak SMTR = s(acra) m(oneta) Tr(evirorum), to je v Treveri, današnji Trier.

Vsi trije zlatniki so izvrstno ohranjeni (Stempelglanz). Domneva, da pripadajo nekemu zakladu, ki so ga najbrž v dobi gotskih vpadov zakopali v okolici Poetovija, ni neverjetna, zlasti ker datirajo najdeni zlatniki iz ene in iste dobe.

Ali se je slovensko ljudstvo zavedalo, kaj je bila pravna podlaga za njegovo avtonomno sodstvo?

Dr. Metod Dolenc.

Če hočemo na to vprašanje prav odgovoriti, moramo najprej sledeče ugotoviti: V pradavnih časih, po naselitvi Slovencev v svoji novi domovini, je bilo brez dvoma kolikor toliko potrebno pravosodstvo. Izvrševali so ga, kakor pri vseh Jugoslovanih, najuglednejši in najizkušenejši možje iz ljudstva, ki so kot sodišče »dobrih ljudi« krojili pravico po svoji pravni zavesti, preizročeni jim od dedov in pradedov. Le tako si moremo razlagati, da je prišlo sredi srednjega veka do izvestnih zvrsti avtonomnega ljudskega sodstva, ki so se mogle ohraniti prav do konca XVIII. stoletja, ko so se ustanovljala državna sodišča. Seveda si ne smemo predstavljati nikakšnih stalnih sodišč, ki bi bila na razpolago vsakomur ob vsakem času. To so bila sodišča, ki so poslovala le redko, enkrat, dvakrat, največ štirikrat v letu.

Mnogo ne vemo o tem, kako se je vršilo avtonomno ljudsko pravosodstvo do dobe, ko nam že viri o njem poročajo. Brez dvoma je šla stvar vzporedno z germansko pravno institucijo vaških sodišč (imenovanih »Dorftaidinge«), ki so se izobličila in razmahnila v slovenskih vinogradniških predelih v »vinogorske zборе ali shode«, drugod pa v »veče« ali »kvatrna sodišča«. Povsem naravno je, da so patrimonialne in vinogorske gosposke na slovenski zemlji trpele avtonomna ljudska sodišča Slovencev, ker se je nekaj podobnega vršilo tudi med Nemci, zlasti v alpskih pokrajinah. Podlaga za pravosodstvo na takšnih avtonomnih sodiščih, kjer si je ljudstvo samo krojilo pravde in pravico, pa je bila še dolgo zgolj pravna zavest ljudstva. Vsekakor pa so patrimonialni in vinogorski gospodje stvar smatrali tudi za vir dohodkov, ki naj se stekajo v njihove blagajne.

To je dalo povoda, da so se morda že sredi srednjega veka zapisovala nekakšna pravila, v katerih so se zrcalile najvažnejše določbe prava, a zlasti tudi pravice do sodnih »sportelnov« za gosposko. Da so pa ta pravila prišla res do veljave, je bilo treba, da so se čitela na početku sojenju namenjenega zborovanja. Tako so prevzela tista pravila vlogo »Weisartikel«-ov v germanskem pravu. Postala so pravna napotila za sojenje.

Dokler so se takšna pravila glasila pri raznih gosposkah različno, seveda ni bilo brez pritožb in pojavila se je med deželnimi stanovi na Štajerskem želja, da se pravila poenotijo in uzakonijo. Redigiranje pravil je trajalo nad deset let, koncem koncev pa je prišlo, da je avstrijski vladar Ferdinand I. leta 1543. potrdil »das Bergbüchlein«, po slovensko »Gorske bukve«. Izdane so bile samo za Štajersko, njih veljavnost pa je prešla po Kranjskem ročinu (»Landhandfeste«) Fridrika IV. (1440—1493) avtomatično tudi na Kranjsko, Istro in Slovensko marko. Poskus, ki so ga l. 1595. napravili deželni stanovi na Kranjskem, da bi dobili svoje posebne Gorske bukve, se je izjalovil. Nasprotno trditve zgodovinarja Ivana Vrhovca so ostale brez dokaza.

Po našem mnenju so Gorske bukke le polagoma prodirale med slovensko ljudstvo, prav gotovo pa samo v prevodih. Nemškega originala slovensko ljudstvo ne bi bilo razumelo. Prevodi pa so se sčasoma zelo krajšali, tuptam pa tudi drugače glasili kot nemški izvirnik. Vedno pak je morala vsebina ustrezati dotlejšnjim običajem po pravni zavesti, sicer bi se slovenski vinogradniki upirali. Da so se tuptam dejanskim poskusom uvesti novotarije uprli, je listinski večkrat izpričano dejstvo. Če se je torej prevod sam izražal o značaju gorskih bukke, da so zakon; če je tudi ta ali oni prevod navedel ime zakonodavca Ferdinanda I. na začetku besedila; — glavno je bilo za slovensko ljudstvo, ki so mu čitali pred sojenjem gorske bukke v slovenskem prevodu, da je vsebina ustrezala dotlejšnjim in sodobnim pravnim običajem. Andrej Recelj, župnik na Raki, prvi znani prevajalec gorskih bukke, pravi sam l. 1582., da je besedilo »iz novega« prevedeno in navaja ime vladarja Ferdinanda I., od poznejših prevodov pa ga samo nekateri omenijo in še to mimogrede. Iz gradu Vagenšperk imamo iz časa Ivana Vajkarta barona Valvasorja dvoje prevodov, drugi, ki ima skrajšano besedilo, navaja zakonodavčevo ime pokvarjeno; naslovljen je »Gorske Freiyeste ad cesarje Ferdinando 2:3.«

Podčrtamo dejstvo, da nemškega izvirnika za slovensko ozemlje kar nič ni bilo treba. Zadostovalo je, da se je obdržala kontinuiteta predpisov, ki so veljali za sloboščine vinogradnikov. Posnemale pa so se, kakor to vemo iz ohranjenih zapisnikov, tudi na drugih avtonomnih ljudskih sodiščih, zlasti na kvatrnih in celò nepristranskih sodiščih, ki so bila importirana iz nemškega pravnega področja. Če bi bila obstajala zavest, da so slovenske gorske bukke prevod v nemškem jeziku izdanih gorskih bukke, bi se vinogorske gosposke prav gotovo povrnile na prvotni tekst, vsaj toliko, kolikor jim je prihajal v prid. To pa se ni zgodilo, niti ne tam, kjer je bilo čisto jasno, da gre za sodne »sportelne«. Izvirnik gorskih bukke iz l. 1543. piše n. pr., da se mora za vsako tožbo plačati pristojbina; slovenski prevodi izza srede XVII. stoletja tega mesta nič več ne prinašajo; resnično: okrog petindvajsetisoč zapisnikov o pravnih, ki smo jih prečitali, nikjer niti z besedico ne omenja plačila pristojbine za tožbo. To pač ni več naključje, ampak norma, zavestno odstopanje od izvirnika, ki ga niti gosposka, niti ljudstvo ne pozna več kot zakonito podlago za izvrševanje avtonomnega sodstva: Tožnina je pala, dasi ni dvoma, da bi jo gosposke rade pobirale... po izvirniku, če bi ga poznale. Na njegovo mesto je prišlo samo po sebi prepričanje, da so bile že v pravnem času priznane pravice, da sodi ljudstvo v okviru gorskih bukke, da pa je pravi vir sojenja pravna zavest, ki jo čuvajo in, če treba, obrazujejo ljudski sodniki sami.

Vprav s tem se popolnoma strinja dejstvo, da sodstvo ljudskih sodnikov ni šlo po enem samem kopitu, ampak da se je v istih vprašanjih izživilo na različnih sodnih zborih ali shodih, zlasti še v raznih dobah, različno. To nam pokaže podrobna analiza rešitev pravnih, o čemer smo že večkrat pisali, pa tu ne maramo več navajati podrobnosti. Na drugi strani pa glede poznavanja virov za avtonomno pravo navedemo lahko tehtne okolnosti, ki kažejo in dokazujejo, da je prišel nemški izvirnik gorskih bukke pred vsem tudi na strani gosposke v pozabo.

Najprej se smemo sklicevati na »Slavo Kranjske« Ivana Vajkarta barona Valvasorja. On je bil sam gorski gospod, ki je dopuščal, da so njegovi vinogradniki izvrševali sodstvo na vinogorskih zborih. To dokazuje dvoje slovenskih prevodov gorskih bukke, ki sta se na njegovem gradu našla. On govori v svojem delu tudi o neki vrsti ljudskega sodstva v Istri, ki se mu zdi neumestno; nikjer pa ni z besedico

omenil vinogorskih zborov. Če bi vedel za pravno podlago teh zborovanj, bi jo bil gotovo omenil in prinesel vsaj glavne določbe o organizaciji vinogorskih zborov. Saj bi se s tem v nemškem svetu kot vesten zgodovinar le proslavil. Da tega ni storil, je pač krivo, da za nemški izvirni zakon »Bergbüchlein« iz l. 1543. nikoli ni zvedel. Tiskani izvodi na Kranjskem pač niso bili potrebni, ne l. 1543., ne h koncu XVII. stoletja, ko je živel in pisal gorski gospod Valvasor.

H koncu XVIII. stoletja je znani véliki šolnik Blaž Kumerdej zasnoval rokopis »Versuch einer historisch-kritischen Krainischslavischen Gramatik«. Rokopis se nahaja v Študijski knjižnici v Ljubljani in je datiran 1791.¹⁾ V predgovoru je zapisal Kumerdej dobesedno to-le: »Noch im Jahre 1615 machten die böhmischen Landstände eine Verordnung: Niemanden zum Landeseinwohner oder zum Staatsbürger aufzunehmen, der nicht böhmisch konnte; Pfarr- und Schuldienste dürften nur der Landessprache kündigen verlihen werden; so dauerte es nicht nur in Böhmen, sondern auch in anderen Ländern, welche dem Hause Oesterreich gehören, bis auf Ferdinand II.; bis dahin war diese Sprache die Hof-, Staats- und Kanzleisprache; in Krain traf ich eine Weinbergsordnung von K. Ferdinand I. in der Landessprache an, welche mir von dem Aufhebungskommissario des Stifts Sittich zur Übersetzung ins Deutsche mitgeteilt worden; wohin sie aber nachher gekommen ist, ist mir nicht bekannt. Seit dem K. Ferdinand II. mischten sich in das Monopolium der Wissenschaften gewisse Leute ein, denen dieser gleichgültiger Kaiser so viele Kollegien gebauet hat.« Pripomnimo, da je bil »Aufhebungskommissär« državni upravitelj Stične, ki je pripala državnemu religijskemu skladu. Listinski je dokazano, da so vinogradniki pod gorsko palico Stične imeli svoje vinogorske zборе ne samo za časa Kumerdejevega predgovora, ampak tudi še v dobi francoske revolucije, o čemer bo še govora. Omenjeni upravitelj je torej naprosil Kumerdeja, da mu prevede slovensko besedilo gorskih bukev na nemško, dasi je vedel, da gre za »Weinbergsordnung« in da se obavljajo v Klevevžu in drugod pod stičensko gorsko palico vinogorski zbori, kjer se tudi sodi. Kumerdej pa tudi ni vedel, da je dobil v roke prevod nemškega zakona, ki bi ga zanimal tudi kot slovenskega rojaka.

Dalje: Franc Anton pl. Breckerfeldt je izročil l. 1781. Kmetijski družbi v Ljubljani svoje predloge, kako naj bi se preosnovalo vinogorsko pravo; ni pa vedel, da gre za zakon, ki ga Kmetijska družba ne bi mogla premeniti.

Heinrich Georg Hoff je v svojem l. 1808. izdanem delu »Gemälde des Herzogtums Krain« priobčil nemški tekst gorskih bukev in pripomnil, da se po gradovih trči večkrat na takšne bukve. Ne omenja pa, da bi bil zasledil kjerkoli na Kranjskem še vinogorske zборе, dasi imamo dokaze v zapisnikih o vinogorskih zborih, da so se vršili pod gorskimi palicami Stične, Soteske in Žužemperka tudi še v l. 1808. in pozneje. Iz nemškega teksta Hoffove »Weinbergsordnung« pa izhaja čisto jasno, da ga je sam prevedel iz slovenskega »prevoda«, česar bi gotovo ne bil storil, če bi bil zvedel, da je bil original nemški, ampak bi bil poiskal tega. Če se primerja njegov nemški prevod, se vidi ne samo po vsem besedilu, ampak po napakah, ki jih je napravil, da je on prevedel slovenski prevod, imenovan »Gorski artikeln« (iz časa pred 1781. l.), ki mu je bil na razpolago v deželnem muzeju, na nemški jezik. Vedel pa ni za izvirnik in je napravil prevod po svoje ter uporabljal n. pr. za izraz »mejš« — »Bergnachbar«, za »sogornik« pa »Weingärtner«, dočim bi ustrezalo originalu »Berggenosse« in »Berghold«.

¹⁾ Za vest o tem rokopisu in za njega uporabo se toplo zahvaljujem tudi na tem mestu kolegi g. red. univ. prof. dr. Francetu Kidriču (Ljubljana). — Pis.

Da je izvor vinogorskega prava kot podlaga za sojenje na samih ljudskih zborih, torej pri sodnikih iz ljudstva, prišel popolnoma v pozabo, spričuje v največji meri dejstvo, da so vinogradniki na treh goricah gorske gosposke graščine Klevevž, ki je spadala pod Stično, l. 1801. sami iz svoje moči izpremenili besedilo gorskih bukev in se najslavesneje zavezali, da se bodo poslej držali strogo tega teksta. To se je zgodilo vpricho zastopnika gosposke Stične in zapisalo v oficialno knjigo protokolov o vinogorskih zborih. Kako bi se moglo to zgoditi, če bi se bila gosposka zavedala, da gre za izpremembo od vladarja izdanih zakonitih predpisov? Še manj pa bi smeli misliti, da so za tak značaj gorskih bukev vedeli vinogradniki. Pri tem pa ne smemo domnevati, da bi se bila izprememba izvršila kar brez vpoštevanja državne zakonodaje. Cesar Jožef II. je zabranil v svojih odredbah, zlasti v podložniškem patentu z dne 1. septembra 1781., izrekanje denarnih kazni. Resnično, v vseh treh na novo sklenjenih izdajah gorskih bukev ni nobenih denarnih kazni več, vse prej zagrožene so bile sedaj nadomeščene s kaznimi v vinu ali moštu.

V naslovu stavljeno vprašanje je treba torej brez dvoma zanikati. Če pa se vpraša, za kaj so vinogradniki slovenskega ozemlja smatrali svoje prevode gorskih bukev, je odgovor na to edino ta-le: Za svoje svoboščine, po katerih smejo izvrševati pravosodstvo na svojih ljudskih sodiščih (— od XVIII. stoletja dalje pač samo na vinogorskih zborih ali shodih —) po svojih pravnih običajih, kakor so ustrezali ljudski pravni zavesti. Mi bi celò mislili, da to ni veljalo samo za dobo, recimo: od XVII. stoletja dalje, ampak da je slovensko ljudstvo smatralo od tistih dob, ko se je razlegal po slovenskem ozemlju klic po »stari pravdi«, gorske bukve za zapis (kodikacijo) že od prej, pred gorskimi bukvami veljavnega ljudskega prava. Da so to samo prevodi, tega ni nihče vedel, še manj upošteval. Zato tudi ni nikjer moči zaslediti uspehov stremjenja po ustanovitvi posebnih, za slovensko ozemlje veljavnih gorskih bukev, ampak poslovalo se je, ne glede na štajerski izvor gorskih bukev, po slovenskih prevodih, ker so bili sproti prikrojeni po slovenskih potrebah.

Slovstvo.

Kos Milko, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani. 11. Historični odsek. 3. Ljubljana 1936. 8°. 156 str.

Frankovska država je koncem VIII. stoletja s Karlom Velikim začela likvidirati samostojne plemenske germanske oblasti na njenem vzhodu ter je v začetku IX. stoletja z osvojitvijo obrske velesile priključila svojemu univerzalističnemu cesarstvu ves vzhod tja do Labe, Donave in Jadrana. Vzhodna frankovska državna meja je sedaj od Severnega morja do Jadrana posegala v zahodna bivališča Slovanov in tako je vprašanje vzhodne frankovske državne meje postalo tudi vprašanje bodočnosti skrajnega zahodnega slovanstva v Srednji Evropi. Obenem s tem je v Srednjem Podonavju in na Jadranu prodrla vzhodna frankovska državna meja v interesne sfere balkanskih velesil Bolgarske in Bizanta. V križanju frankovskih, bolgarskih in bizantinskih interesov menjavajo obmejne slovanske oblasti svoja stališča do odločilnih, treh velesil po trenutnih političnih položajih ter se razvijajo pod vplivi vzhoda in zahoda.

Z aneksijo obrske velesile po Frankih razširita Oglej in Salzburg svoja cerkvena področja in svoje kulturne vplive na vzhod; prvi do Drave na sever, drugi do Donave in Drave na vzhod. V bizantinskem interesu nastali poizkus Ljudevita Posavskega, odtegniti se frankovski nadoblasti, utrdi s svojim neuspehom frankovsko in nemško moč v Karantaniji, kjer za vedno poneha politično vodstvo slovenskih knezov, katere nadomestijo nemški. V nadaljnjem IX. stoletju pa so odpor slovanskih oblasti za Labo in Donavo, vojaška moč Bolgarov, notranjepolitično pa dinastična trenja v frankovski državi tako oslabili frankovsko zunanjepolitično akcijo, da je postala nesposobna za izvršitev nadaljnega frankovskega zunanjepolitičnega programa na vzhodu, ki je šel za likvidacijo slovanske sile za Labo in Donavo.

Oslabitev frankovske države v notranjih, predvsem dinastičnih bojih je prekinila frankovsko ekspanzijo na vzhod in omogočila Veliki Moravski pod Rastislavom, da se je dvignila ter vplivala na razvoj notranjepolitičnih prilik v podonavskem delu frankovske države. Vpliv bizantinskega vzhoda pa je povzročil v Rastislavovi Veliki Moravski poleg teženj po mednarodnopolitični osamosvojitvi tudi akcijo za kulturno emancipacijo Velike Moravske od Nemcev, ki je našla svoj izraz v pokristjanjevanju pod domačim vodstvom z bizantinskima misijonarjema Konstantinom in Metodom. Velikomoravske težnje po politični in kulturni emancipaciji od frankovskega nemštva pa so rodile tudi v mejah frankovske države pobornika za kulturno in cerkveno osamosvojitve izpod frankovske, to je salzburške cerkvene oblasti, v spodnjepanonskem knezu Koclju.

V borbi za vzdržanje salzburškega cerkvenega gospodstva na spodnjepanonskih tleh proti na apostolski tradiciji Sirmija obnovljeni Metodovi panonski nadškofiji je nastal 871 v Salzburgu spis *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*; in to pod vplivom vnetega borca za salzburške pravice v Panoniji, nadškofa Adalvina, da s spisom potrdi historične salzburške nadškofijske pravice proti sodobnemu »uzurpatorju« Metodu.

Conversio Bagoariorum et Carantanorum je za slovensko zgodovino VIII. in IX. stoletja najvažnejši vir. Naša zgodovina je bila dosedaj v njegovi uporabi navezana na W. Wattenbachovo izdajo v *Monumenta Germaniae, Scriptorum* iz 1854, medtem ko poljudna objava J. Majcigerja v prevodu J. E. Bilyjeve zgodovine sv. Cirila in Metoda iz 1863 za zgodovinsko znanstveno rabo ni prišla v poštev. Številna in bogata literatura, ki je po Wattenbachovi izdaji Konverzije obravnavala iz nje izvirajoča vprašanja, pa je vedno bolj otežkočala pregled čez vse sodobne izsledke in ugotovitve ter je pri nas izdajo Konverzije naravnost terjala takoj po izdaji F. Kosovega *Gradiva I*.

Tej znanstveni nujnosti je ustregel M. Kos, ki je s širokim zgodovinskim, paleografskim ter bibliografskim znanjem uredil, komentiral in objavil Konverzijo. Redakcija in komentar uvede v dosedanja mišljenja o Konverzijinih poročilih ter podaja končno utemeljena stališča političnega, kulturnega, cerkvenega, topografskega in kronološkega značaja, upoštevajoč pri tem izčrpno stališča zgodovinske literature ter navezujoč na nje samostojne ugotovitve. Z obširno in vsestransko razlago teksta doznamo vsebino Konverzije z življenjem sv. Ruperta, s staro zgodovino karantanskih Slovencev s Samom in karantanskimi knezi, s pokristjanjenjem Karantanije po Salzburgu, z razmahom salzburške, iz škofije v nadškofijo povzdignjene misijonske centrale na vzhod v Panonijo, kjer vrši Salzburg novo misijonsko delo, potem ko ga je v Karantaniji dovršil. Kakor nam priča Konverzija prej o preteklosti karantanskih Slovencev, podobno govori sedaj o uničenju obrske sile po Frankih, o frankovskih administrativnih ukrepih v Srednjem Podonavju, o spodnjepanonskih knezih, zlasti Pribini in Koclju, ter o sv. Metodu. Vsepovsod pa poudarja izvršeno misijonsko delo Salzburga in iz izvršenega dela sledeče pravice salzburške cerkve v Panoniji ter Karantaniji. S Kosovo izdajo in razlago je postala Konverzija za vsakega Slovenca in Jugoslovana splošno razumljiv zgodovinski vir. Trden znanstveni temelj, objava vira v originalu in potreben nemški résumé

pa bo omogočil izrabo Kosove Konverzije tudi izven slovenske kulturne skupnosti v vsej Srednji Evropi. S tem se bodo tudi posamezna, po M. Kosu še odprta historično-topografska vprašanja (razne lokalizacije) mogla v toku časa najhitreje približati svoji rešitvi.

Salzburg je po politični Svetopolkovi kratkovidnosti navzlic papeževemu zavzemanju za nadškofa Metoda dosegel v svojih težnjah uspeh v dejanski obnovitvi salzburške cerkvene oblasti nad Panonijo. Toda le za kratko dobo. Rastislavovo idejo cerkvenopolitične in kulturne samostojnosti Srednjega Podonavja je čez dobrih 100 let povzel Štefan, vladar novih prišlekov, ter jo uresničil za Madžare in tako za večno končal salzburško cerkveno gospodarstvo v Panoniji.

Političnega trajnega rezultata Konverzija kot politični spis takô ni rodila. Ostala pa je prvi in najvažnejši vir za naš zgodnji srednji vek v Karantaniji in Spodnji Panoniji. In kot tak nam je danes v Kosovi redakciji na vsestransko razpolago.

Franjo Baš.

Metod Dolenc, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Akademska založba, Ljubljana 1935. 8°. 569 str.

Ob študiju bogate »Pravne zgodovine za slovensko ozemlje«, ki jo je izdal moj akademski učitelj, vseuč. prof. dr. jur. et hon. c. M. Dolenc nekako za svojo šestdesetletnico, mi je jasno, da se je lotil pisatelj te težke naloge predvsem iz dveh vzrokov. Bolj kot drugi je občutil nujno potrebo, da prejme mlajši rod čimprej v roke učbenik, ki naj bi ga vodil »skozi pravni razvoj našega naroda od prvih časov naselitve do današnjega položaja v kraljevini Jugoslaviji«. Kajti brez temeljite izobrazbe v naši narodni pravni zgodovini ne moremo pričakovati, da bi mlajša generacija sama nadaljevala tradicije svojih akademskih učiteljev ter sodelovala pri raziskavanju preteklosti našega naroda.

Kakor vsak velik znanstvenik, ki se je poglobljal desetletja v številne probleme določene vede, jih obdeloval v monografijah in osvetljeval od raznih strani, si je želel tudi pisatelj, da bi mu bilo dano, zbrati vse svoje ugotovitve v zaključenem sistemu ter jih zapustiti svojim učencem in širši javnosti.

M. Dolencu je zrastle načrt knjige iz življenjskega dela. Poglobil se je v tisoče zapisnikov o vinogorskih pravadah ter priobčeval zlasti zadnjih dvajset let študije o pravosodstvu kostanjeviške opatije, novomeškega inkorporiranega urada nemškega viteškega reda, cistercijanske opatije v Kostanjevici, jezuitske rezidence v Pleterju, klevenske in koštanjske graščine ter žužemberške in soteške gorske gospode iz 16. do 18. stoletja. Del teh študij je izšel tudi v ČZN (XI, 1914; XX, 1925; XXII, 1927; XXV, 1930). Pisatelj nam je odkril naravnost nov svet običajnega prava našega kmeta-vinogradnika, ki je ohranilo kljub pozni dobi mnogo mladostnega in primitivnega značaja ter je bogato prepojeno s čutnim elementom. Poteze kolektivizma je M. Dolenc sam posebe podčrtal in opisal. (Die Rechtsidee des Kollektivismus im slov. Volkrechte, Przewodnik historyczno-prawny II. Lwów 1931, 93—107.)

Že v monografijah je razporedil snov običajnega prava po sledečih vidikih: organizacija ljudskih sodišč, osebno in rodbinsko, zasebno stvarno, dedno, obvezno (obligacijsko), odškodninsko in kazensko pravo. Širše sinteze je pripravljal s spisi o slovenskih ljudskih sodiščih v dobi od 16. do 18. stoletja (Rad jugosl. akad. 239 knj. 1—55) in o osebno- in rodbinskopravnih vprašanjih v pravosodstvu slov. ljudskih sodnikov (Zbornik znanstvenih razprav pravne fakultete X, 1934).

Bil si je popolnoma svest, da veje iz »gorskih bukev« in zapisnikov vinogorskih pravad pred vsem neko specialno pravo in kavzalnno sodstvo, ki ga je treba izpopolniti s sliko običajnega prava drugih predelov slovenske zemlje. Zanimal se je n. pr. tudi za običajno pravo blejskega kota, zadnja leta je proučeval pravne razmere v naših mestih,

n. pr. v Brežicah od l. 1585. do l. 1651. (Zbornik znanstv. razprav XII, 1936, 26—67) in z zadovoljstvom ugotovil, da so obstajale tudi drugod po naših krajih podobne pravne razmere zlasti v sodnem postopanju (kvatrna, nepristranska sodišča.*) Toda gorskim pravdam enakovrednih virov žal ni našel.

Ko je prevzel M. Dolenc spomladi l. 1934. težko, a častno nalogo, da napiše pravno zgodovino Slovencev, se sicer ni omejil na dobo po kmečkih puntih in reformaciji 16. stoletja, ki jo je do dobra poznal iz virov, toda jedro in težišče celega dela je moral ostati oris običajnega prava po 16. stoletju (str. 226—231, 241—256, 271—482, deloma že 106—109, 119—122 in dr.). Za srednji vek ni razpolagal pisatelj z enako bogatimi lastnimi raziskavanji ter se je moral opirati na dela drugih, ki v svojih spisih niso imeli enotnih smernic in niso poudarili onih vidikov, ki zanimajo ravno pravnega zgodovinarja. Zato ga ugotovitve, ki jih je črpal iz literature, niso mogle popolnoma zadovoljiti. Na taki podlagi sestavljeni prvi del knjige je moral ostati nepopoln.

Pisatelj izhaja iz Kadlečeve slike prvobitnega pravnega in socialnega reda Slovanov. Pri tem pa je kombiniral pravno zgodovino slovenskega ozemlja z zgodovino narodnega prava ter si postavil sila obsežno in težko nalogo. Za njo manjkajo resne predštudije o oblikah rodbinskih in vaških zajednic, o eminentnem pomenu zemljiških gospodstev za razvoj naroda, o organizaciji prafara, desetinskem pravu (n. pr. bistveni razliki med Gorenjsko in Dolenjsko). Problem županov in staroslovenskih pravnih zahtev po publikacijah J. Kelemine čimprejšnjega razčiščenja (prim. Glasnik muzej. dr. XVI, 1935, 34—60 in dr.). O kosezih na Kranjskem še vedno ni monografije. Poudariti moram, da nikakor ne sežejo vse njihove naselbine v najstarejšo dobo. Fevdništva v naših krajih nikakor ne smemo presojeti zgolj iz vidika zahodnoevropske pravne zgodovine. Pri nas so bile cepljene fevdne uredbe na slovansko podlago, kar ni moglo biti brez učinka. Zato nujno rabimo študijo o razmerju med fevdništvom in slovanskim pravnim redom. Enako bi bilo želeli, da dopolni L. Hauptmann svojo odlično knjigo o »razvoju Kranjske« z opisom deželskih sodišč, za katero je pričel zbirati gradivo pokojni A. Kaspret. Vsekakor pa ne bomo smeli (prim. Dolencevo knjigo str. 123, 129) smatrati karolinške sodne reforme za temelj in izhodišče pri razvoju sodstva visokega in poznejšega srednjega veka. Ne smemo prezreti silnega preobrata po investiturnem boju ob začetku 12. stoletja, ki je vodil višje sodstvo od sistema kompozicij h kriminalnemu sodstvu poznejše dobe. Zato ne smemo trditi, da so vedno nastala deželska sodišča iz razkroja grofij in da je izviral vse višje sodstvo od kralja. (Prim. H. Hirsch, Die hohe Gerichtsbarkeit im deutschen Mittelalter, Prag 1922, zl. 211—238.)

M. Dolenc je skušal prikazati tudi posamezne institute našega slovenskega prava. Mlajša generacija bo morala po tej poti krepko naprej. Nujno potrebno je, da se ustanovi, morda v pravnozgodovinskem seminarju univerze v Ljubljani, s sodelovanjem pravnikov-akademikov kartoteka pravnih izrazov z vsemi ugotovitvami iz tiskanih in neobjavljenih virov po vzoru, kakor jo imajo na vseučilišču v Bratislavi v seminarju prof. R. Rauscherja ali v Heidelbergu v institutu za izdajo »Deutsches Rechtswörterbuch« pri prof. E. v. Künßbergu. Na podlagi take kartoteke bi mogli kmalu izdati nekaj podobnega kakor predstavlja Prz. Dąbkowskega, Księga alfabetyczna dawnego prawa prywatnego polskiego (Pamiętnik historycznoprawny XI. 3, Lwów 1932). Tedaj bomo doumeli vodilno vprašanje prof. M. Dolence, »kako je izrinjalo germansko pravo slovensko pravo in koliko slovenskega prava se je ohranilo kljub bohotno se razširjajočemu in prevladujočemu germanskemu«. Zato nam mora služiti Dolenceva »Pravna zgodovina za slovensko ozemlje« kot ka žipot in podlaga za bodoča raziskavanja, njen pisatelj pa kot vzor neumornega

*) Prim. 32 Leykheb = gostilničar, 44 Dreissinger = carinik, ki je pobiral »Dreißigst« ob meji, glej Pirchegger, Gesch. d. Steiermark (1283—1740), 237.

znanstvenika, ki je pač zaslužil, da bi izpolnili tiskarna in založnica napram njemu vse obveznosti (prim. Pr. zgodov. str. XII, Slov. Pravniki L. 1936, 96 in dr.).

Dr. Jos. Žontar.

Fr. Ks. Lukman, *Martyres Christi*. Trideset poročil o mučencih prvih stoletij z zgodovinskim okvirom. Celje 1934. 8°, VIII + 281 str.

Prof. ljubljanske univerze Fr. Lukman je v svoji knjigi *Martyres Christi*, ki jo je založila Mohorjeva družba kot sedmo knjigo svoje znanstvene knjižnice, znanstveno zbral, uredil in v slovenskem prevodu izdal trideset poročil o krščanskih mučencih prvih stoletij. Ta poročila so zgodovinsko zanesljivi viri iz prvih krščanskih stoletij, ki so neprecenljive vrednosti tako za zgodovinarja prve dobe krščanstva kakor tudi za slehernega bralca, ker mu živo stavijo pred oči borbo Kristusovih učencev za pravice vesti in njihovo moralno zmago nad silo, ki je terjala od njih zaradi njihovega pričevanja o Kristusu kri in življenje. Knjiga je razdeljena na dva dela. V prvem delu nam pisatelj poda zgodovinski okvir za pretresljive podobe mučencev, v drugem delu pa njih podobe, kakršne nam sijejo nasproti iz pristnih zgodovinskih poročil samih. Sledita dodatka: imenik mučencev, ki se v poročilih omenjajo, ter izbrano slovstvo o dobi preganjanj kristjanov v rimski državi. Priložena geografska karta kaže dežele rimskega cesarstva okoli Sredozemskega morja z mesti, ki se v knjigi imenujejo.

V zgodovinskem okviru nam pisatelj znanstveno točno označi razmerje poganske rimske države do krščanstva ter postanek, razvoj in pomen poedinih preganjanj; pojasni naslov »martyr« in poda splošni uvod v poročila o mučencih. V drugem delu nam pod naslovom *Acta martyrum* nudi v slovenskem prevodu trideset izbranih poročil s posebnimi uvodi pred tekstom, ki nas pouče, kako so poedina poročila nastala in kakšna je njih zgodovinska vrednost, ter z opombami za prevodi, ki nam povedo, kar je za pravilno umevanje poročil potrebno. Med poročili nahajamo tri poročila o mučencih na tleh naše države: o mučeništvu sv. Ireneja, škofa v Sirmiju, sv. Poliona, lektorja v Cibalah, in sv. Kvirina, škofa v Sisciji.

Večina poročil v Lukmanovi knjigi je bila sestavljena ali prirejena za javno branje pri bogoslužnih sestankih rimskih kristjanov, ki so se vršili za obletnico smrti mučencev. Zato so važna tudi za zgodovino liturgičnega čiščenja mučencev in iz tega vidika tudi za versko življenje.

Knjiga je v vsebinskem in formalnem pogledu vredna vse hvale in ima trajno vrednost. O njej sem v ostalem poročal že v *Slovencu* dne 27. jan. 1935 in v *Bogoslovnem Vestniku* XV (1935), 73 sl.

J. Turk.

Burgenland - Westungarn. Handbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums. Band I. Str. 659—746 (1935).

Zdi se mi na mestu, da opozorim čitatelje ČZN na vrsto člankov, ki so pod zgornjim naslovom izšli v novi enciklopediji obmejnega in prekomejnega nemštva, to pa predvsem zato, ker posamezni doneski upoštevajo tudi jugoslovanski življenj v nekdanji zapadni Ogrski med Donavo in Muro. Članke historične, geografske, etnografske, statistične in druge vsebine je napisala in s preglednimi zemljevidi, tabelami in bibliografskimi podatki opremila vrsta avtorjev. Nas morejo posebej zanimati prispevki o zgodovini nemštva v zapadni Ogrski (E. Klebel), o teritorialni in gospodarski preteklosti omenjenega ozemlja (O. Brunner in K. Schünemann), dalje v članku »Avstrijsko Gradiščansko od l. 1918« odstavki, ki govorijo o gradiščanskih Hrvatih, ter končno zadnji članek, ki razpravlja o nemštvu v Prekmurju (*Das Deutschtum des Übermurgebietes*). Slednjega je napisal G. Werner, ki je že pred tem objavil v *Geographische Jahresberichte aus Österreich*, 17, 1933, razpravo pod enakim

naslovom. V Prekmurju so pravzaprav le tri nemške vasi z 959 Nemci (štete iz l. 1921.): Ocinje, Kramarovci in Fikšinci. V sosednjem pasu, ki ga Werner šteje med mešanega, je po statistiki iz l. 1921. napram 8658 Slovincem naštetih 906 Nemcev. Namesto povsem nepotrebnega razpravljanja o jugoslovanskih in posebej prekmurskih političnih razmerah bi želel v članku več stvarne vsebine in objektivnega gledanja.

Posebno pomemben v zbirki se mi zdi članek Klebl o zgodovini naselitve v zapadni Ogrski med Rabo in Donavo. Njegovi izsledki potrjujejo rezultate, do katerih je prišel avtor tega referata v svojem članku K postanku ogrske meje med Dravo in Rabo v ČZN 1933, 144—153. Potek historične kolonizacije na Gradiščanskem se sklada z onim v Prekmurju. Tu kot tam imamo opraviti z enakimi ali vsaj podobnimi silami, ki so usmerjale politično življenje in premikanje prebivalstva. Frankovska in Pribinova-Kocljeva Panonija se razteza preko obeh pokrajin. Panoniji med Alpami, Dravo in Donavo je posvetil Klebel posebno karto, ki predočuje tamkajšnjo kultivirano in nekultivirano zemljo, politične meje in naselja na tem ozemlju v IX. stoletju. Mnoge lokalizacije krajev iz Pribinove in Kocljeve dobe nikakor niso tako sigurne, kakor bi to izgledalo po priloženem zemljevidu. Klebel jih je izdelal, sledeč izvajanjem svoje razprave *Die Ostgrenze des Karolingischen Reiches, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 21 (1930), vendar se mi zdi večina njegovih krajevnih ugotovitev kaj problematične vrednosti (primerjaj sedaj mojo *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, str. 86 dalje).

Zelo lepo se pa skladajo Kleblve ugotovitve o mejnem pasu med Rabo in Donavo z mojimi glede podobnega pasu med Rabo in Dravo. Nad plast redke slovanske in nemške naselitve v zapadni Panoniji v IX. stoletju se je v mejnem koridorju, ki se je kot slabo ali povsem neobljuden pas vrnil med sklenjeno madžarsko ozemlje ter meje mark na zapadu, vlegla v XI. in XII. stoletju nova kolonizacijska plast, ki je izpolnila z novo došlimi naseljenci, med Donavo in Rabo nemškimi, med Rabo in Dravo pa slovenskimi, dolg in ozek teritorij od črte Dunaj—Bratislava do Drave pod Ptujem. Večina prekmurskih Slovencev izvira iz kolonizacijskega toka, ki je — kot že v IX. stoletju — prodiral, pospešen od kolonizacijskih akcij države in zemljiških gospodstev, iz prostora v zaledju v vzhodne Slovenske gorice in v predele onostran Mure. Slovenci vzhodno od črte Radgona—Ptuj tvorijo z onimi, ki jih danes imenujemo prekmurske, kolonizacijsko enoto, ki se je ustalila v XII. stoletju. Nenavaden potek jugoslovanske jezikovne in danes deloma tudi državne meje, ki s čudnim pomolom sega v našem Prekmurju do Rabe, se da lepo razložiti z napolnitvijo vsaj deloma prazne medmejne cone s svežimi slovenskimi naseljenci v XII. stoletju, prav tako kakor so medmejne predele severno od Rabe naselili v istem času novi dotoki Nemcev. Val slovenskih doseljencev v obmejnem pasu med Rabo in Muro je okrepil tamkajšnje slabotne ostanke prejšnjega slovanskega prebivalstva in povzročil, da se je edino tu onostran Mure mogel obdržati do danes slovenski živelj, današnji prekmurski Slovenci.

Naselbine stražarjev in »gyepű«-sistem ob vzhodnih prekmurskih in gradiščanskih mejah nam lepo kaže, do kod je segalo slovensko oziroma nemško kolonizacijsko območje v medmejnem pasu. Stavek, ki sem ga napisal v omenjeni svoji razpravi: »kaže se, da so naselbine neslovanskih stražarjev v odseku med Muro in Rabo vplivale na oblikovanje tamkajšnje slovensko-madžarske meje«, je dobil svoje potrdilo z izsledki, do katerih je prišel Klebel glede podobnih naprav ob nemško-madžarski meji med Rabo in Donavo.

Tudi nadaljnja kolonizacijska zgodovina Gradiščanskega kaže presenetljivo podoben razvoj kot ona za Prekmurje ugotovljena. Tu in tam postanek velikih zemljiških gospodstev v XII. stoletju, tu in tam naseljevanje svobodnih zemljiških posestnikov, kasnejših malo-plemiških »nemešnjakov«. Šele turške vojne in njim sledeče migracije Hrvatov v XVI. stoletju so prinesle v kolonizacijsko zgodovino Gradiščanskega novo potezo.

Cvetje iz domačih in tujih logov (9—10). Urejuje prof. Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1936.

9. Izbor prekmurske književnosti. Priredil prof. Vilko Novak. 84 str.

Prekmurski jezikovno-kulturni okoliš predstavlja v slovenski književnosti samosvoj, zaključen del, ki so ga povzročile iz preteklosti izvirajoče kulturne, socialne in politične posebnosti. Radi tega dejstva je bilo potrebno, prekmursko književnost obravnavati kot celoto zase. Kljub tej posebnosti je v Izboru vse presojanje izvršeno z osrednjega slovenskega stališča in radi tega je prof. Novak, ki je knjigo priredil, na prav posrečen način organsko vključil prekmursko pokrajinsko slovstvo v celotno slovensko.

V prvem poglavju (»Prekmursko narečje«, str. 5—8) so podane glavne značilnosti prekmurskega narečja, razdelitev v govore in opredelitev glede na slovenska narečja. Čeprav so obravnavali isto snov zlasti A. Pavel, Ramovš i. dr., vendar to kratko poglavje ni samo ponovitev dosedanjih dognanj, temveč je v marsičem samoniklo. Napisano je bilo že pred izidom Ramovševih Dialektov.

Sledi jedrnat pregled prekmurske književnosti (str. 9—20), ki pa je glede smotra knjige preveč zgoščen. Odlikuje to poglavje originalna razdelitev prekmurske slovstvene zgodovine, ki smo jo srečali že v zborniku Slovenska krajina istega avtorja. Potrebna pa nam je še vedno obširnejša študija o predmetu.

Po kratkem uvodu pride N. na dobo, ko so bile natisnjene prve knjige v prekmurščini. Prvi ohranjeni prekmurski tisk »Abecedarium szlowenszko« iz l. 1725. je v Narodnem muzeju v Budapešti in je bil radi nedostopnosti tudi literarnim zgodovinarjem vsaj po vsebini in obliki do sedaj malo znan. Novak je z objavo naslovne strani abecednika in s ponatisom njegove 7. strani omogočil, da se s prvo ohranjeno prekmursko knjigo po Izboru seznanijo širša slovenska javnost. Potrebno pa bi bilo oskrbeti posnetek celotne knjige. — Podčrtati je treba Novakovo ugotovitev o drugem znamenitem prekmurskem pisatelju Mihaelu Severju, da je on prvi izmed vseh Slovencev v knjigi zapisal naziv slovenski narod. Zanimive so tudi ugotovljene odvisnosti od Dalmatina. — Pri presojanju jezika Štefana Küzmicha je nova ugotovitev, v koliko je Š. K. zajemal iz drugih knjižnih virov in v koliko je izviren. V letnici smrti pa se je vrnila tiskovna napaka (prav: 1779).

Pregled nadaljuje z nastopom katoličanov, katerih predstavnik je Mikloš Küzmič. Kakor pri vseh važnih pisateljih, tako tudi pri tem dovolj izčrpno obravnava jezikovno stran, toda njegov pomen bi bilo treba bolj poudariti. Sporna je letnica rojstva Miloša Küzmicha. Novak in SBL navajata l. 1738., a Géfin (gl. ČZN 1936, 47) 1737; enako Kalendar Srca Jezušovoga 1936, str. 29. Težava je v tem, ker krstne knjige M. K. rojstne fare niso ohranjene in tudi v arhivu somboteljske škofije ni teh podatkov, ker je škofija nastala šele l. 1777. Pač pa dobimo precej točne podatke v vizitacijah iz l. 1777. in 1778. Vizitacija 1777 poroča o M. K., da je 40 let star in duhovnik 14 let (annorum phys. 40, sac.[erdotii] 14). Potemtakem je moral biti rojen l. 1737. Naslednje leto, in sicer 4. in 5. sept., je spet bila vizitacija pri Sv. Benediktu, kjer je M. Küzmič župnikoval, in je vizitator zabeležil, da je M. K. star 40 let in duhovnik 15 let. Iz tega sledi, da je M. K. bil rojen po 5. sept. 1737., ker 5. sept. 1778. še ni izpolnil 41. leto. Na podlagi teh podatkov se bo treba odločiti za letnico 1737. — Pri »Starišinstvu i zvačinstvu« (1807) bi pisatelj pregleda moral omeniti, da ta knjiga ni edinstven primer te vrste v prekmurski književnosti. Tako protestantska skupina kot katoličani so imeli vsak svoje »Starišinstvo«. Brez dvoma je v Izboru navajano »Starišinstvo...« protestantsko (prim. Čaplovič, Croaten und Wenden in Ungarn, Pressburg 1829, str. 84). Da so imeli katoličani že pred l. 1853. svoje lastno »Starišinstvo...«, izpričuje opomba körmendinskega tiskarja Ferenc Udvary-ja v knjigi »Novi Jezuš moje poselenye«, ki jo je on natisnil l. 1853. Notica na koncu knjige pravi:

»Pri Udvary Ferenczä Körmedin varoskom knigvezätü sze nájdejo i odávajo vu szlovenszkom jeziki szpráviscsam katolicsánszskim vö dane naszledüvájoucese knige«; navaja sedem knjig in šesta je: »Sztarasinszka i Zvacinszstvo«. Domneva se, da je to izdajo priredil J. Košič. Naslednjo izdajo iz l. 1895. navaja dr. Lenaršič v Kalendarju Srca Jez. 1910, str. 51. — V zadnjem poglavju (Delo katoličanov v 19. stol.) je s pravilnim poudarkom preneseno težišče na J o ž e f a K o š i č a, ki je bil do zadnjih let malo znan, skoraj neupošteván, vendar je za vsakega dobrega poznavalca prekm. literarne zgodovine eden izmed najpomembnejših prekm. pisateljev. Njegova tehtna dela (Zobrisani Sloven in Slovenka med Mürov in Rabov, Zgodbe vogrskoga kraljestva, Navuk vogrskoga jezika itd.), jezikovna originalnost in gladkost sloga so redek primer pri prekm. pisateljih. Novak je prav hitro spoznal njegovo pomembnost ter mu skušal že v prejšnjih člankih priboriti mesto, ki mu gre. (Prim. ČZN, 1935, str. 160, Novine XII. št. 52.) Košič je prvi, ki je v prekm. knjigi obravnaval skoraj samo posvetno učno snov. Ko bodo nadaljnja literarna raziskovanja dognala, ali je Košič tudi avtor »Starin železnih in salajskih Slovenov« in kaj je še razen do sedaj znanih knjig priredil za tisk (na pr. Starišinstvo), bo lahko o njem podati pravilno in izčrpno oceno. V opombah je tudi prvič ugotovljen K.-ev rojstni kraj. — Z A u g u s t i č e m, ki je l. 1875. začel izdajati prvi prekm. mesečnik »Priatelj«, in B o r o v n j a k o m Novak zaključuje literarni pregled z oznako pomena književnega dela v Slov. krajini.

Pomanjkljivost pregleda je v tem, ker končuje v skladu z izborom tekstov in radi šolske uporabe z 19. stol., zakaj tvornost prekm. literarnih delavcev ne zamre z 19. stol., v prvi vrsti pri katoličanih ne, marveč v najhujšem narodnostnem boju z velikim elanom butne na dan in se loti dela, ki je pripravljalo osvobojenje. Z 20. stol. je nastopil »nov, prehodni rod«, ki so ga predstavljali dr. Fr. Ivanóci, Ivan in Jože Baša, oba Klekla, Š. Kühar in Sakovič, o katerem govori Novak v opombi na str. 72. O tem prehodnem rodu, ki je takoj v zač. 20. stol. začel izdajati publicistično slovstvo (Kalendar 1904, Marijin list 1904, Novine 1913), bi moral govoriti v posebnem poglavju tudi že zaradi 3. naloge, ki jo stavi na koncu knjige. Radi te pomanjkljivosti si bo vsakdo, ki bo skušal rešiti 3. nalogo, ustvaril napačno sodbo o obsegu in značaju dela protestantov in katolikov. Prireditelj je pojem »književnost« omejil na knjižna dela in si je študijo o obširni publicistični dejavnosti novega časa vsekakor pridržal za drugo priliko.

Za pregledom navaja slovstvo (str. 20), na podlagi katerega bi se naj čitatelji knjige natančneje seznanili s prekm. pisatelji in z njihovim delom.

Na 50 straneh sledi bogat in večše izbran izbor tekstov. Tako glede sorazmerja kot pomembnosti mu ni mogoče oporekati. Prednost izbora spoznamo, če pogledamo slovenske učbenike, ki skušajo dijaštvo seznaniti tudi s prekm. književnostjo. — Pri izboru tekstov so zastopani vsi važnejši pisatelji, ni pa zastopano 20. stol., oziroma najnovejša oblika prekm. narečja, ki bi radi 5. naloge moralo biti navedeno.

Nedoslednost je pri nekaterih tekstih Mikloša Küzmiča, ker ni označeno pod naslovom, odkod je prireditelj besedilo vzel, marveč šele v opombah.

O p o m b e (str. 71—76) so zelo na mestu. Pomota je na str. 74. Tekst »Spitavajouči pojbič« je vzet iz »ABC na narodni šoul hasek« 1790 in ne iz »Slovenskega Silabikara« 1780.

Kratki slovarček (Pomen nekaterih izrazov, str. 77—81) je važen predvsem za tiste, ki prekmurščine pobjže ne poznajo.

Dodana so še »Vprašanja in naloge«.

S to knjigo je slovensko dijaštvo in ostalo izobraženstvo v strnjenih besedah dobilo celoten in jasen pregled prekmurske književnosti, ki smo ga do danes pogrešali. Gotovo ni zgolj slučaj, da je Izbor izdala Mohorjeva družba, ki je že 69 krat (1868 prvič) poslala svoje knjige v Slovensko krajino in vezala Slovence tostran Mure s Slovenci onstran 50 let pred osvobojenjem. Radi tega ji gre priznanje.

Literarni zgodovinar, ki bo hotel obravnavati prekmursko književnost, ne bo mogel iti mimo tega dela.

Ivan Zelko.

10. Josip Jurčič: Deseti brat. Priredil France Koblar. (36 str. uvoda, 225 str. teksta, 13 str. opomb, dodatek z grafičnim očrtom gradnje, Levstikovima pismoma o Desetem bratu in vprašanja.)

Že dejstvo, da smo dobivali Jurčičevega Desetega brata tekom sedemdesetih let, odkar je izšel prvič, skoro vsako desetletje v novi izdaji, priča dovolj o njegovem pomenu.

Nalogo, ki je čakala novega prireditelja poljudno znanstvene izdaje, da namreč resumira vse, kar se je doslej o romanu pisalo, in ob razvoju literarne vede na novo osvetli, je rešil Koblar nad vse zadovoljivo. Izhajajoč iz Prijateljevih, Grafenauerjevih in Breznikovih dognanj je poglobil oblikovno analizo z zanimivimi ugotovitvami in obogatil vsebinsko analizo z novimi sodobnimi sociološkimi vidiki.

Omembe vredne so tudi opombe, ki razlagajo tujke, citate in vse, kar je količkaj razlage potrebne. Posebno zgoščena zgodovina avstrijskega šolstva (str. 267) utegne dijaštvu dobro služiti.

Ob koncu naj pripomnim le še, da piše prireditelj vseskozi »družaben« (str. 10, 12, 18 itd.), kjer smo se v zadnjih letih navadili pisati »družben«.

Jaroslav Dolar.

ДР. АЛЕКСА ИВИЋ: АРХИВСКА ГРАЂА О СРПСКИМ (И ХРВАТСКИМ) КЊИЖЕВНИМ И КУЛТУРНИМ РАДНИЦИМА. 1740—1880. Београд—Суботица 1926. Књига друга. 1790—1897. Београд 1931. АРХИВСКА ГРАЂА О ЈУГОСЛОВЕНСКИМ КЊИЖЕВНИМ И КУЛТУРНИМ РАДНИЦИМА. Књига трећа. 1780—1894. Београд 1932. Књига четврта. 1723—1887. Београд 1935. (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа. Друго одељење, књига 2., 3., 5. и 9. Издао Српска краљевска академија.)

V štirih knjigah arhivskega gradiva se nam predstavljajo južnoslovanski kulturni in knjižni delavci, kot so jih videle avstrijske oblasti, ki so posvečale seveda mnogo večjo pažnjo njihovemu političnemu prepričanju, kakor njihovemu knjižnemu, oziroma kulturnemu delu. Ker pa so bili ti književniki socialno in politično le malopomembni ljudje, v dunajskih in budimpeštanskih arhivih, po katerih je Ivič sistematično iskal, ni najti grupiranega materiala. To je tudi vzrok, da gradivo ni kronološko urejeno. Vendar pa je radi izčrpnih imenskih seznamov ob koncu knjig dobro uporabno.

Najvažnejši je menda material, ki ga nudijo policijski in cenzurni spisi v arhivu dunajskega notranjega ministrstva, dalje spisi informacijskega urada v dunajskem državnem arhivu, protokoli nekaterih srbskih pravoslavnih občin, akti iz budimpeštanskega državnega in mestnega arhiva, arhiva vojnega in finančnega ministrstva na Dunaju, pisma v madžarski akademiji znanosti i. dr.

Čeprav je Ivič iskal pred vsem dokumentov, ki se tičejo bolj srbske, oziroma hrvatske literarne zgodovine, je, kakor že izprememba naslovov kaže, s časom svoje področje tako razširil, da bo Grada tudi slovenskemu literarnemu zgodovinarju radi velike oddaljenosti in težke dostopnosti originalnih dokumentov delo olajšala.

Izmed Slovencev je najboljše zastopan Kopitar. Njegovi nazori o srbskem živem narodnem knjižnem jeziku (Grada I, 135, 136 in dr.), njegova temperamentna obramba Vukovih prizadevanj, ki jih skuša vedno znova in znova s podčrtavanjem političnih protiruskih momentov avstrijskim oblastem približati (I, 196—202, I, 203—208, III, 10 in dr.), včasih celo z nevarnostjo, da pride sam v nemilost (I, 211—215), njegova vloga pri nakupu atoških rokopisov (III, 33—51), njegova pot v Pariz (IV, 75—82), njegova misija v Rimu

(III, 53—56), korespondenca z Romyjem (IV, 82—108) in odločitev o njegovi zapuščini (III, 56—58), vse to je sedaj dokumentarično pred nami.

Mnogo je objavljenega tudi o Bleiweisu (IV, 289—296), o njegovi remuneraciji za predavanja iz sodne medicine, njegovem ruskem odlikovanju, častnih darovih in o proslavi dvajsetletnice Novic.

Razen tega prinaša Grada zanimive osebne literarno politične karakteristike, ki so jih dajali policijski agentje, oziroma oblasti o slovenskih književnikih, n. pr. o Metelku (IV, 336), Cegnarju (IV, 406) o »ultranacionalnih ekstravagancah« Tomanovich (IV, 382, 383) in o Levstiku (IV, 408).

Važna so tudi poročila o obeh blejskih shodih 1861. in 1862. z listami vidnejših udeležencev (IV, 374—377, 379—382), o ozadju Naprejeve tiskovne pravde (IV, 391—395), o obisku Hrvatov v Ljubljani 1867 (IV, 384) in o Miklošičevi uradniški karieri (III, 230—234).

Izmed drobiža bi bilo omeniti začetke slovenskega delavskega gibanja v Trstu (IV, 407), izstop poštarjev iz čitalnice (IV, 379), Vošnjak-Zarnikovo intervencijo za domnevanega pogrešanca (IV, 409, 410) in mnogo sličnega.

Jaroslav Dolar.

Društveni glasnik.

Muzejsko društvo v Ptuj.

(15. V. 1935—6. V. 1936.)

Na občnem zboru MDP dne 6. V. 1936, ki se je vršil pod vodstvom predsednika dr. J. Komljanca, je bil odobren zadnji zapisnik, nakar so sledila poročila o delu v preteklem letu.

Tajnik A. Smodič je poročal, da je imelo MDP v preteklem letu devet odborovih in eno slavnostno sejo. V jeseni 1935 je MDP vršilo pod vodstvom univ. prof. dr. Schmidarheološka izkopavanja na Spodnji Hajdini (ČZN XXX, 129 s.). V ostalem zaznamuje preteklo poslovno leto celo vrsto rimskih odkritij. Na jugozapadnem pobočju Panoramase bili odkriti rimski grobovi, zidani večinoma v obliki podolžnih zabojev ter obrobjeni in pokriti z rezanim kamenjem. Ponekod pa so bili za grobove uporabljeni odlomki starejših rimskih oltarjev in spomenikov, tako n. pr. kos Jupitrovega oltarja z napisom I O M DEPUL. Lep je manjši okrušek tanjše marmornate plošče, na katere sprednji strani je upodobljena ptica, morda golob, ki zoblje grozdje; zadnja stran pa kaže globoko izklesano rozeto. Drug grob na severnem pobočju Panoramase je bil pokrit z opeko, na katero je Rimljan z ostrim predmetom vrtal dirjajočega konja. Večji sarkofag je zgrajen iz tankih plošč pohorskega marmorja. Ostanke raznih posod, žar, skledic, vrčev itd. niso bili redki. Izmed obilice rimskih novcev so najvažnejši iz poavgustove dobe in med njimi so najpogostejši novci cesarjev Konstancija, Konstantina Velikega, Valensa in Valentinijana. Te najdbe se nahajajo na ptujskem gradu. Na Spodnji Hajdini se je našel dobro ohranjen bronast kipec boginje Palade Atene, ki je bil morda okras na rimski čeladi. Poleg bronastega okraska, pripadajočega k jermenju rimskega meča, je bilo vse najdišče bronastega Ateninega kipca polno opek, črepov in ostankov rimske žrmlje. Nadalje je važen veliki bron cesarja Kaligule in na velikem gornjihajdinskem groblju nizka skleda iz terre sigillate s pečatom CTS iz I. stol. po Kr. Letošnjo pomlad pa so bili pri podiranju R. Havelkove hiše v Miklošičevi ul. št. 12 in pri kopanju temeljev za novo stavbo odkriti ostanki starokrščanske bazilike. Sledeča izkopavanja

pod vodstvom univ. prof. dr. W. Schmida bodo skupno z vsemi ptujskimi starokrščanskimi najdbami objavljena v ČZN. Pred stopniščem v grajsko ptujsko pisarno je bila najdena napisna plošča iz l. 243. po Kr. (L. Annius Arrianus et C. Cervonius Paop cos). Končno je omeniti še slabo ohranjen nagrobni napis, odkrit v tlaku župnijske cerkve na Hajdini, in velik rimski relief, katerega je dobilo MDP v varstvo iz zakristije hajdinske cerkve.

V ostalem je bil izdelan po tajniku Alojzu Smodiču arheološki zemljevid za ptujski muzej ter je MDP sodelovalo pri izdelavi arheološkega zemljevida kraljevine Jugoslavije. Društvena knjižnica je narasla in velik del knjig je bil vezan. Knjižnica danes odgovarja vsem zahtevam znanstvenega arheološkega dela ter spada po svoji vsebini med najboljše strokovne knjižnice Dravske banovine. Pomnožil pa se je tudi arhiv.

Kronika MDP beleži 11. in 12. septembra 1935 obisk srednjeevropskih arheologov, katere je MDP skupno z mestno občino pogostilo, udeležbo na 10-letnici muzeja v Varaždinu 16. novembra 1935 ter sodelovanje na sestanku za ustanovitev Zveze znanstvenih društev v Ljubljani, kjer je MDP zastopal predsednik dr. J. Komljanec. Pri odkritju spomenika Fr. Buliču 15. septembra 1935 v Zagrebu sta društvo zastopala dr. J. Komljanec in dr. A. Remec ter položila na spomenik društvenega častnega člana lovorjev venec. Ko je postalo radi naraščajočih zbirk zopet aktualno povečanje muzejskih prostorov, se mora MDP zahvaliti mestni občini, da bo tudi to vprašanje v bližnji bodočnosti ugodno rešeno.

Za tajnikom je podal blagajniško poročilo prof. I. Alič. Naglašal je, da število članov stalno pada in to predvsem radi znižanja plač uradništvu. Radi tega je društvo navezано skoraj izključno na vstopnino in na subvencijo kr. banske uprave Dravske banovine. Preglednika računov ravn. Zavadlal in trgovec Cvikel sta ugotovila popoln red v blagajniškem poslovanju in predlagala absolutorij celokupnemu odboru, kar je občni zbor soglasno odobril.

Dnevni red občnega zbora je bil s tem izčrpan in občni zbor zaključen.

A. S.

Prekmursko muzejsko društvo.

Prekmursko muzejsko društvo je imelo redni letni občni zbor dne 27. septembra 1936 ob pol 11. uri v Meščanskem domu v Soboti. Ob pričetku se je predsednik spomnil umrlega društvenega preglednika, g. notarja Antona Kodra. Sledila so poročila odbornikov. Knjižnica je v minulem poslovnem letu pridobila okoli 100 števil, med drugim 62 prekmurskih tiskov od prof. S. Milača v Mariboru. Arheološka pridobitev so najdbe ob Muri: del vodovodne cevi, vaze itd. Nabranega je dosti folklornega gradiva, ki bo letos preštudirano in pripravljeno za objavo. Društvo je priredilo 18. avgusta 1936 ogled gotske cerkve v Turnišču; vodil je knjižničar Ivan Zelko, udeležilo se je 30 oseb. Izdalo je razglednici turniškega slikanega svetišča in portala soboškega gradu. Važna pridobitev so društveni prostori v gradu v Soboti, ki jih je odstopila občina. V bodočih počitnicah bo društvo postavilo nagrobnik dr. Fr. Ivanociju in spominsko ploščo Miklošu Küzmiču, oboje pri Sv. Benediktu v Kančovcih. Ob tej priliki bo PMD proslavilo 200-letnico Küzmičevega rojstva in izdalo posebno brošuro o Ivanociju in Küzmiču.

Občni zbor je izvolil sledeči odbor: predsednik prof. Vilko Novak; podpredsednik Fran Gumilar, šol. upr.; tajnik prof. Viktor Smolej; knjižničar Ivan Zelko, kaplan; blagajnik Mirko Štubelj, učitelj; arhivar Bela Horvat, šol. upr.; odbornik Miroslav Kokolj, strok. učit.; preglednika župan F. Hartner in dekan Ivan Jerič.

Občni zbor je sprožil vprašanje uličnih imen v Soboti, zvezo članstva z društvom in pridobivanje naraščaja za delo v smislu društvenih namenov.

V. N.

V oceno in zameno doposlane tiskovine.

Od 1. julija do 31. oktobra 1936.

- Kr. Srpska akademija, Beograd: Posebna izdanja. 114. Svetosavski zbornik. Knj. 1. Rasprave. 1936. — Spomenik. LXXXIV. 1936. — Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. II. 10. Ivić A., Spisi bečkih arhiva o prvom srpskom ustanku, knj. 2. 1936; III. 6—7. Izvori za istoriju Južnih Slovena. Serija peta, Solovjev A. i Peterković M., Istorisko-pravni spomenici. 1936. Serija šesta, Izvori na grčkom jeziku I. Solovjev A. i Mošin V., Grčke povelje srpskih vladara. 1936.
- Jugoslavenska akademija, Zagreb: Rad. 252, 253. 1935.
- Deutsch-ausländischer Buchtausch, Berlin: Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen und im neuen Österreich. 57. Wien und Leipzig 1936.
- Znanstveno društvo za humanistične vede, Ljubljana: Razprave. 14. Historični odsek. 5. Zwitter Fr., Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni. 1936.
- Slovenska Matica, Ljubljana: Melik A., Slovenija I, 2. 1936.
- Slovanski ústav, Praha: Ročenka. VIII. 1936.
- Archeografo Triestino. XLVIII. Trieste 1935.
- Balticoslavica. II. Wilno 1936.
- Bratislava. IX, 4—5; X, 1—2. Bratislava 1935—1936.
- Časopis Matice Moravské. LX, 1. Brno 1936.
- Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci. XLIX, 2. Olomouc 1936.
- Český časopis historický XLII, 2, příloha: Klik J., Čtvrtý desetiletý rejstřík bibliografický 1925—1934. Praha 1936.
- Dobry J., František Palacký a numismatika. Praha 1936.
- Dom in svet. Nova knjiga. IV, 5—6. Ljubljana 1936.
- Centralnaja Evropa. IX, 3—4. Praga 1936.
- Südostdeutsche Forschungen. I. München 1936.
- Fundberichte aus Österreich. II, 2. Wien 1936.
- Gajret. XVII, 6—9. Sarajevo 1936.
- Germania. XX, 3. Berlin 1936.
- Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. XLVII. Sarajevo 1935.
- Bonner Jahrbücher. 140—141, I. Darmstadt 1936.
- Misijonski koledar za 1937. Groblje.
- Ljubljanski škofijski list. LXXIII, 7—9. Ljubljana 1936.
- Martelanc L., II. evharistični kongres za Jugoslavijo v Ljubljani 1935. Ljubljana 1936.
- Mentor. XXIV, 1—2. Ljubljana 1936.
- Napredak. XI, 7—10. Sarajevo 1936.
- Pivec-Stelè M., Slovenska knjižna produkcija v letih 1919—1935. Ljubljana 1936.
- Popotnik. LVIII, 1—2. Ljubljana 1936.
- Slovenski pravnik. L, 7—10. Ljubljana 1936.
- Južni pregled. X, 1—9. Skopje 1936.
- Slovanský přehled. XXVIII, 7. Praha 1936.
- Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. XVI, 1. Beograd 1936.
- Nova revija. XV, 3—4. Makarska 1936.
- Československo-jihoslovenská revue. VI, 5. Praha 1936.
- Slavia occidentalis. 14. Poznań 1935.
- Sodobnost. IV, 6—9. Ljubljana 1936.
- Slovenski učitelj. XXXVII, 7—10. Ljubljana 1936.
- Bogoslovni vestnik. XVI, 3. Ljubljana 1936.
- Planinski vestnik. XXXVI, 7—9. Ljubljana 1936.
- Ribiško-lovski vestnik. III, 7—10. Ljubljana 1936.

Zdravniški vestnik. VIII, 6—7. Ljubljana 1936.
Franjevački vijesnik. XLIII, 7—10. Beograd 1936.
Zapisi. XVI, 3. Cetinje 1936.
Numismatičké zprávy. 13. Praha 1936.
Ljubljanski zvon. LVI, 7—10. Ljubljana 1936.
Žena in dom. VII, 7—10. Ljubljana 1936.

Od publikacij ZDM so v zalogi še:

ČZN II—X; XIV—XXIV. Cena Din 60, za člane Din 40 (v inozemstvu Din 50). XXV—XXX. Cena Din 75, za člane Din 50 (v inozemstvu Din 60). Kazalo ČZN I—XX. Cena Din 50, za člane Din 30 (v inozemstvu Din 40). — Kovačič Fr.: Ljutomer. Zgodovina trga in sreza. Din 50, po pošti Din 53. — Kovačič Fr.: Nadžupnija Sv. Križa pri Rogški Slatini. Din 25. — Marolt Marijan: Umetnostni spomeniki Slovenije. III. Dekanija Celje. I. Din 50, za člane Din 35. II. Din 50, za člane Din 35. — Strmšek Pavel, dr.: Dramatično društvo v Mariboru. Din 10. — Štrekelj Karel, dr.: Historična slovnica slovenskega jezika. 1—2 à Din 10, 3 à Din 3. — Vrstovšek K., dr.: Dr. Matija Prelog. Din 3. — Zgodovinska knjižnica. I, 1.: Krajevne kronike. Din 3. — Zgodovinska knjižnica. II, 1.: Prazgodovinske izkopine. Din 3.

Poleg teh ima ZDM v zalogi tudi naslednje publikacije: Kragelj Jos.: Tolminski opravilnik. Din 3. — Mravljak Jos.: Vuzenica. II. Din 15. — Orožen Ignac: Das Dekanat Oberburg. Din 25. — Strmšek Pavel, dr.: Zur älteren Geschichte der westlichen Südslawen. Din 10.